ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԳԻՏԱՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԹԵՐԹՈՆԱԹԵՐԹ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՎՈՒՄ Է 1993 Թ. ՓԵՏՐՎԱՐԻՑ | ՀՈՒՆՎԱՐ, 1994 Թ., ԹԻՎ 2 (21) | ԳԻՆԸ՝ ... ԴՐԱՄ

Այս համարում.

Հյուրի են հրավիրված գիտնականները... Պատմաբանները ընդդեմ կեղծիքի...

Մեր հայրենակիցները արտասահմանում... Փարիզից մեզ հեռաձայնեցին...

«Ազգ մը, որ իր հերոսները կը մոռնայ, ինքն ալ մոռնալու դատապարտուած է».- Ռուբէն Սևակ

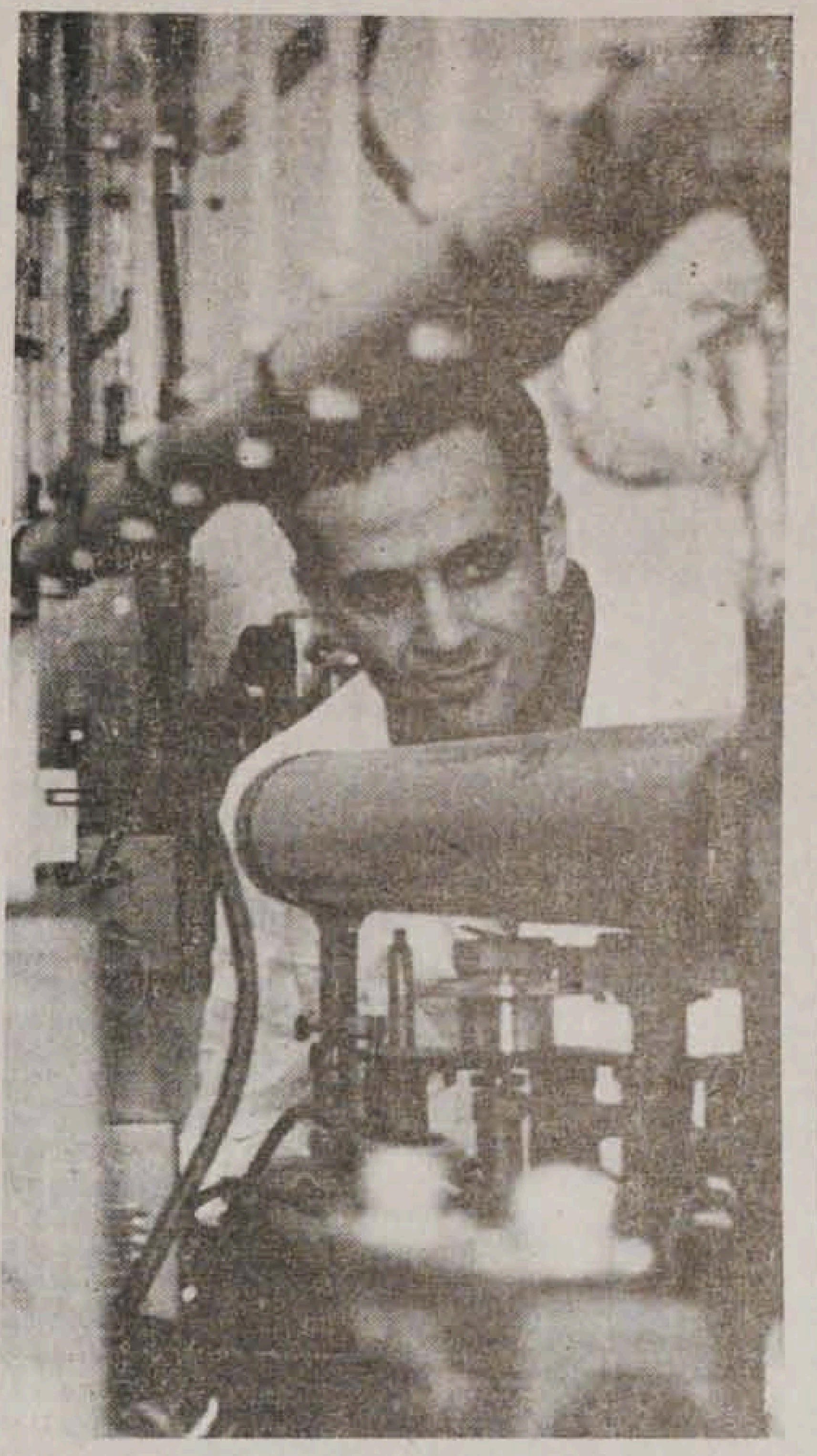

ԳԱԱ ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտում։

Վարչապետ Հրանտ Բագրատյանի գլխավորած պատվիրակությունը, որի կազմում կային գիտական հաստատությունների, նախարարների և կենտրոնական գրասենյակի ղեկավարները, հունվարի 4-ին Մոսկվայում բանակցություններ վարեց Ռուսաստանի Դաշնության վարչապետ Վիկտոր Չեռնոմիրդինի, ... Ալեքսանդր Շոխինի և պաշտոնական այլ անձանց հետ։ Քննարկվեցին 1993 թ. ... և 1994 թ. ... [illegible]

Հունվարի 18-ին ... [illegible]

22 կառավարության ... [illegible]

Վերջին իրադարձություններ

[illegible]

Կարմիր խաչի և Կարմիր մահիկի ... [illegible]

22 առողջապահության նախարարության ... [illegible]

Նախագահությունը քննարկեց...

Նախագահության սբ. դեկտեմբերի 30-ի նիստում ... 22 ԳԱԱ ... [illegible]

Քննարկվեցին 1993 թ. ԳԱԱ ... [illegible]

Էներգետիկ ճգնաժամ. որն է ելքը...

առաջարկում են գիտնականները

[illegible]

...րնորը մասնագետի, գիտնականի կարծիքն է։

Այսօր մեր զրույցին մասնակցում են մասնագետներ՝ նաև երեք գիտնականներ, ում քաղաքացիական խիղճը ստիպել է գալ մեզ մոտ և իրենց մտքերը կիսել ընթերցողների հետ։ Հասկել Ղամբարյան՝ տեխնիկական գիտությունների թեկնածու, Սերգեյ Սարգսյան՝ տեխնիկական գիտությունների թեկնածու և համալսարանի ավագ դասախոս Շավարշ Դանիելյան։

ՀԱՍԿԵԼ ՂԱՄԲԱՐՅԱՆ— Որ մենք՝ հայերս, ի ծնե քաղաքագետներ ենք, դա հայտնի է վաղուց։ Հայ կգտնե՞ս, որ իրեն չհամարի պատրաստի նախագահ կամ վարչապետ, վատթարագույն դեպքում էլ՝ գոնե նախարար կամ երեսփոխան...

[illegible]

Իսկ փոխարենը՝ ինչքան ուզես ամենաֆանտաստիկ ու ամենաանընդունելի առաջարկներ, կամ էլ՝ սեփական էներգետիկ պաշարների և դրանց օգտագործման ուղղությամբ միրողական և կարդակի այնպիսի առաջարկություններ, որ մարդ ակամայից տարակուսում է՝ այդ ո՞ր աստղից են վերցված դրանք։

Ես, որպես ջրային էներգետիկայի և ջրային տնտեսության բնագավառներում տասնամյակների աշխատանքի փորձ ունեցող մասնագետ, ցանկանում եմ իմ կարծիքը հայտնել հենց այդ կապակցությամբ։

Ջանգվածային լրատվության միջոցներում հաճախակի են հնչում «Մենք անսպառ ջրային ռեսուրսներ ունենք», «Միայն հիդրոէներգետիկան

[illegible]

...նով, գրեթե ջրի մակարդակին հավասար անցնող երկաթուղին և խճուղին են, ինչպես նաև կիրճի հատակում տեղավորված բնակավայրերը ու ավանները, որը գրեթե անհնարին է դարձնում այդտեղ ըրգգալի ծավալով որևէ ջրամբար կառուցելը, իսկ առանց ջրամբարի միտք անգամ չունի մտածելը հիդրոէլեկտրակայանի մասին։

Առայժմ գրեթե չի օգտագործվում նաև սահմանային Ախուրյան և Արաքս գետերի էներգիան, բայց սա արդեն միանգամայն այլ՝ արտաքին հարաբերություններին առնչվող հարց է։

Ինչ վերաբերում է տասնյակ ու հարյուրավոր մանր-մունր գետակներին և առուներին, ապա սրանց էներգիան օգտագործելու համար պիտի

[illegible]

...ծել, ուր կհավաքվեն գարնանային ջրերը՝ տարվա սակավաջուր ժամանակ օգտագործելու։

Եվ այսպես, պիտի ջրամբարներ կառուցվեն։

Իսկ ջրամբարաշինության մեր հարուստ փորձը ցույց է տալիս, որ դեռ «էն երանելի ժամանակներում» էլ ամենահամեստ ջրամբարի շինարարությունը տևում էր 5—6, եթե ոչ՝ 10 տարի... Էլ չեմ խոսում այն հսկայական նյութական ու ֆինանսական միջոցների մասին, որ կպահանջվեն այդ մեծաքանակ ջրամբարների շինարարության համար։ Իսկ այսօր մեր երկիրն ու ժողովուրդը չունեն ոչ այդպիսի միջոցներ, և ոչ էլ, առավել ևս, այդքան ժամանակ...

Իսկ գիտեք, արդյոք, թե այդ տասնյակներով ու հար...

[illegible]

Իսկ եթե հիշենք, որ այդպիսի արտադրանք այդ կայանները կարող են տալ միայն 15—20 և ավելի տարիներ հետո, ապա եզրակացությունն ինքն իրեն կհետևի՝ հիդրոէներգետիկան չի կարող Հայաստանը փրկել էներգետիկ ճգնաժամից։

Չմոռանանք նաև, որ այդ այսպես կոչված «անգործության մատնված» ջրային պաշարները ժամանակին նախատեսված է եղել օգտագործել ջրամատակարարման և ոռոգման նպատակով, և որ դեռևս 60-ական թվականներին այդ հարցերի կապակցությամբ թեժ բանավեճեր են տեղի ունեցել մեր «ինտերնացիոնալ» հարևանների ջրային տնտեսության մասնագետների հետ։

Պետք է գիտակցենք նաև, որ հիդրոկայաններում օգտա...

[illegible]

...տած հիդրոէլեկտրակայանները։ Սակայն սա կունենա միայն խիստ տեղային, օժանդակ նշանակություն և ոչ մի դեպքում չի կարող լուծել երկրի էներգետիկայի հիմնահարցերը։

Մի քանի խոսք վերջին տարիներս լայնորեն ռեկլամվող այսպես կոչված էներգիայի այլընտրանքային աղբյուրների մասին՝ հողմային, արեգակնային, ընդերքի ջերմային էներգիայի մասին։

Էներգիայի բոլոր այս աղբյուրները, դեռ գումարած կենսազգի և կենցաղային ու արտադրական թափոնների վերամշակումից ստացված այրվող նյութերի էներգիան, կարելի է և պետք է լայն կիրառում գտնի սեփական վառելիքով աղքատ մեր երկրում։

(Շարունակությունը՝ 3-րդ էջում)

Համալրվեց...

Հայոց փիլիսոփայական ակադեմիան, որն իր ստեղծման օրվանից նպատակ է հետապնդել համախմբելու հայոց փիլիսոփայական ներուժը, վերջերս համալրվեց նոր անդամներով։ Հայոց փիլիսոփայական ակադեմիայի ակադեմիկոսներ ընտրվեցին տեսական փիլիսոփայության գծով՝ փ.գ.դ., պրոֆ. Լևոն Աբրահամյանը, փ.գ.դ., պրոֆ. ՀՀ ԳԱԱ թղթ. անդամ, ԵՊՀ-ի ամբիոնի վարիչ Էդուարդ Աթայանը, փ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության ամբիոնի վարիչ Ալեքսանդր Մանասյանը, փ.գ.դ., պրոֆ. ԵՊՀ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և հոգեբանության ֆակուլտետի դեկան Էդուարդ Բագրատի Մարգարյանը, սոցիալական փիլիսոփայության գծով՝ փ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի տնօրեն Աշոտ Էկմալյանը, փ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի գլխավոր գիտաշխատող Ստեփան Թովմասյանը, փ.գ.դ., պրոֆ., ԵՊՀ սոցիոլոգիայի ամբիոնի վարիչ Լյուդմիլա Հարությունյանը, փ.գ.դ., պրոֆ., ԵՊՀ փիլիսոփայության և բարոյագիտության ամբիոնի վարիչ Արամայիս Հովսեփյանը, փ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի թեմատիկ խմբի ղեկավար Էդուարդ Սարգսի Մարգարյանը, բարոյագիտության գծով՝ փ.գ.դ., պրոֆ., Հայկական փիլիսոփայական ընկերության արենագիտենտ Լորիս Քալաշյանը, փիլիսոփայության պատմության գծով՝ փ.գ.դ., պրոֆ., ԵՊՀ փիլիսոփայության պատմության ամբիոնի վարիչ Հրաչիկ Միրզոյանը և փ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության և իրավունքի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող Կարեն Սվասյանը։ Ակադեմիայի ընդհանուր ժողովում փոխպրեզիդենտ ընտրվեց փ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ թղթ. անդամ Էդուարդ Աթայանը։ Այնուհետև Հայոց փիլիսոփայական ակադեմիայի պրեզիդենտ, ակադ. Գ. Ա. Բրուտյանն ամփոփեց ակադեմիայի աշխատանքները և պատասխանեց ...

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՎԱՀԱՆ ԵՎ ԿԵՐՈՆ

Ցուրաքանչյուր ժողովրդի պատմություն իր ծննդաբանության, ապրած կյանքի տարեգրությունն է՝ մակընթացություններով ու տեղատվություններով, զարգացման աստիճաններով: Հարուստ է այն ժողովուրդը, որը հարուստ պատմություն ունի, անմահ է այն ժողովուրդը, [illegible] կապված է պատմական իր ակունքներին, կենսահյութ ու ավիշ է ստանում անցյալի փորձից ու դասերից՝ ճշգրտելով իր ուղին, կանխատեսելով իր ապագան, ղեկավարվելով սեփական ժողովրդի շահերով:

Հայոց պատմությունը հազարամյակներով է չափվում և իր խորախորհուրդ ծալքերում բազում հերոսական ու ողբերգական էջեր է արձանագրել, նյութական ու հոգևոր արժեքներ է պահել: Քիչ չեն նաև «սպիտակ բծերը», կնճռոտ հարցերը, իրարամերժ կարծիքներն ու վարկածները, իսկ առանձին հանգուցային հարցեր սպառողապես հայտարարի չեն բերված, կարոտ են ճշմարիտ վերլուծության ու մեկնաբանության, որը այսօր մեզ շատ է անհրաժեշտ:

Ահա այս և այլազան հարցերի շուրջն է մեր թերթի աշխատակից Հենրի ԱՌՈՒՇԱՆՅԱՆԻ զրույցը ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատմության ինստիտուտի տնօրեն, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Հրանտ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆԻ հետ:

— Նախ շնորհավորում եմ Ձեզ ու Ձեր ղեկավարած ինստիտուտի աշխատակազմին՝ ՀՀ ԳԱԱ-ի 50-ամյա հոբելյանի առիթով և խնդրում եմ ընդհանուր գծերով ներկայացնել հաստատության գործունեությունը, կառուցվածքը, հայոց պատմության պատկերը:

— Մեր ժողովրդի պատմությանը վերաբերող անդրանիկ աշխատությունները երևան եկան գրերի գյուտից երկու-երեք տասնամյակ հետո: Պատմագրության մեջ կոթողային արժեք ունի Մովսես Խորենացու «Հայոց պատմությունը», որով սկիզբ դրվեց հայոց պատմության գիտական ուսումնասիրմանը: Վաղուց ժամանակն է ինստիտուտը կոչել Խորենացու անվամբ:

Հինգերորդ ու հետագա դարերի ընթացքում հայ պատմիչների ու ժամանակագիրների հեղինակած աշխատությունները, ըստ էության, լույս են սփռում ոչ միայն Հայաստանի ու հայ ժողովրդի, այլև Անդրկովկասի, Մերձավոր ու Միջին Արևելքի ժողովուրդների պատմության վրա:

18-րդ դարի երկրորդ կեսին վաստակաշատ պատմաբան Միքայել Չամչյանի «Պատմութիւն հայոց» եռահատոր հիմնարար աշխատությամբ դրվեց հայ քննական պատմության անկյունաքարը: Ժամանակին համընթաց, հայ պատմագիտությունը նոր զարգացում ապրեց 19-րդ դարում Ղևոնդ Ալիշանի և այլոց երկասիրություններում: Հայաստանի Առաջին Հանրապետության գոյության կարճատև և անասելի դժվարին պայմաններում անգամ, պատշաճ ուշադրություն էր դարձվում հնագիտության ու պատմագիտության հանգուցային հարցերին. բացվեց առաջին համալսարանը, հրավիրվեցին հայագետներ, գիտնական-պատմաբաններ, որոնք իրենց ուսումնասիրություններում քննության էին առնում գերազանցապես միջնադարի պատմության խնդիրները: Իսկ արդեն խորհրդային իշխանության առաջին տասնամյակներին, հայագիտության կենտրոն դարձավ պետական համալսարանը, որտեղ զուգահեռաբար դասախոսական ու գիտական աշխատանքներ էին կատարում անվանի պատմաբաններ Հ. Մանանդյանը, Աշ. Հովհաննիսյանը, Լեոն, Թ. Ավդալբեկյանը, Գ. Հովսեփյանը և ուրիշներ: 1921-ի փետրվարին, հիմնադրվեց մշակութային պատմական ինստիտուտը, 1922-ին՝ Հայաստանի պատմության թանգարանը, 1925-ին՝ Հայաստանի գիտության ու արվեստի ինստիտուտը, որը հետագայում վերակազմավորվեց պատմության և գրականության ինստիտուտի:

1935-ին հիմնադրվեց ԽՍՀՄ ԳԱ հայկական մասնաճյուղը (Արմֆանը), որի համակարգում միավորվեցին պատմության, հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտները:

Հայ պատմագիտական մտքի զարգացման նոր փուլ նշանավորեց 1943-ի նոյեմբերին Հայաստանի գիտությունների ակադեմիայի ծնունդը: Ակադեմիայի համակարգում պատմության և մշակույթի ինստիտուտի բազայի վրա ստեղծվեց պատմության ինստիտուտը: Այս, հիրավի, պատմական մեծ գործում անգնահատելի է Հայաստանի ԳԱ առաջին պրեզիդենտ, ակադեմիկոս Հ. Ա. Օրբելու անձնական ջանքերն ու գիտական ներդրումը:

Կարճ ժամանակահատվածում նորաստեղծ հաստատության շուրջն են համախմբվում երևելի շատ գիտնականներ, հնարավորություն ունենալով ավելի խոր ու բազմակողմանիորեն դիտարկելու հայ ժողովրդի պատմության հիմնախնդիրները՝ հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը:

Պատմության ինստիտուտը, փաստորեն, դարձավ հանրապետության պատմագիտական մտքի գլխավոր և հեղինակավոր օջախը: Իր ստեղծման առաջին տարիներին նրա կազմում գործում էին հին և միջին դարերի պատմության, նոր և նորագույն պատմության, հնագիտության, փիլիսոփայության բաժինները, որոնց հիմքի վրա հետագայում ստեղծվեցին ինքնուրույն գիտական հիմնարկներ: Տարբեր տարիների պատմության ինստիտուտը ղեկավարել են Հ. Ա. Օրբելին, Մ. Գ. Ներսիսյանը, Ա. Ռ. Հովհաննիսյանը, Ս. Տ. Երեմյանը, Ա. Բ. Հարությունյանը, Գ. Ա. Գալոյանը, իսկ 1979-ի փետրվարից՝ տնօրեն է ձեր զրուցակիցը:

Նախկին 9 բաժինների փոխարեն ներկայումս գիտական-հետազոտական աշխատանքներ են կատարում թեմատիկ 14 խմբեր, որոնցում ընդգրկված են երեք ակադեմիկոս, չորս թղթակից անդամ, գիտության քսանինն դոկտորներ և հիսուն թեկնածուներ: Թեմատիկ խմբերից յուրաքանչյուրը զբաղվում է տարաբնույթ խնդիրներով: Հայ ժողովրդի կազմավորումը և պետականության ստեղծումը Հայկական լեռնաշխարհում, հայոց հին պետականության պատմություն, Հայաստանը միջին դարերում (քաղաքական պատմություն, սոցիալ-տնտեսական հարաբերություններ, պետության և եկեղեցու փոխհարաբերություններ), Արցախյան ազատագրական շարժումը և հայ-ռուսական հարաբերությունները 17—18-րդ դարերում, հայ գաղթօջախների պատմություն, հայ պարբերական մամուլի պատմություն, հայ ազգային ազատագրական շարժումները 19-րդ և 20-րդ դարերի սկզբին, ժողովրդագրական գործընթացները Հայաստանում, հայ քաղաքական կուսակցություններ, Հայկական հարցը և հայերի ցեղասպանությունը 1870—1920 թթ., Հայաստանի առաջին և երկրորդ հանրապետության պատմություն, քաղաքային, սոցիալ-տնտեսական ու մշակույթի այլևայլ հիմնախնդիրներ: 1993-ին ինստիտուտում ստեղծվել է արդի ժամանակաշրջանի ազգային և քաղաքական շարժումների պատմության կաբինետ, որի նպատակն է հավաքել և ի մի բերել Հայաստանում գործող հասարակական-քաղաքական կազմակերպությունների գործունեությունը բովանդակող փաստաթղթերն ու նյութերը:

Ինստիտուտում գործող և գիտական աստիճաններ շնորհող խորհրդում պաշտպանվել են երկու հարյուրից ավելի թեկնածուական և դոկտորական դիսերտացիաներ:

Պատմության ինստիտուտի 50-ամյա գիտահետազոտական գործունեությունը առավելապես նպատակամիտված էր հայ ժողովրդի պատմության հին, միջին և նոր շրջանների հիմնախնդիրների վերհանմանը, ուսումնասիրմանը և լուսաբանմանը: Այդ գործը վստահված էր տարբեր սերնդի հեղինակավոր մի խումբ գիտնականների, որոնց բեղմնավոր աշխատանքը [illegible] ցանկալի արդյունք և 1985-ին հայ ժողովրդի պատմության ութ հատորյակը (հնագույն ժամանակներից մինչև 60-ական թվականներ) արժանացավ Հայաստանի պետական մրցանակին (ղեկավար՝ Գ. Գալոյան): Ծրագրված բոլոր ութ հատորների ստեղծմանը պատմության ինստիտուտի գիտնականների հետ գործուն մասնակցություն են ցույց տվել հնագիտության և ազգագրության, արևելագիտության, գրականության, արվեստի ինստիտուտները, պետական համալսարանը, Մատենադարանի մասնագետները:

— Ձեր հաստատությունը, բնականաբար, ունի իր առանցքային և երկրորդային հարցերը: Մեր կարծիքով, այսօր քան երբեք, շատ են կարևորվում հայ ժողովրդի ծագումնաբանության, նրա պատմամշակութային ինքնակերպ դիմագծի և աշխարհաքաղաքական դիրքի հիմնախնդիրները:

— Շատ տարողունակ, բարդ ու բազմաբնույթ հարց է: Այնուամենայնիվ, կփորձեմ պատասխանել հարցի վերջնամասից՝ մեկնակետ ունենալով մեր պատմագիտության հոգևոր և նյութական մշակույթի հարուստ ավանդույթներն ու արժեքները: Այն, որ Հայաստանը և հայ ժողովուրդը աշխարհաքաղաքական առումով հանդիսացել են Արևմուտքի և Արևելքի տարբեր քաղաքակրթությունների յուրօրինակ խաչմերուկ և կռվախնձոր, հայտնի է ամենքին: Մի կողմից՝ այդ փոխազդեցություններն ու առնչությունները դրականորեն են ազդել մեր ժողովրդի պատմության վրա, մյուս կողմից էլ մենք շարունակաբար պայքար ենք մղել արտաքին ուժերի դեմ՝ պահպանելու համար մեր ֆիզիկական գոյությունը, մեր ինքնատիպ դիմագիծը: Դրանից զատ, հայ ժողովրդի մշակութային դիմագծի և նրա՝ պատմության ընթացակարգի վրա մեծապես ազդել է քրիստոնեությունը, ընդ որում իրական այն կերպով, որն ընդունվել և տարածվել է Հայաստանում: Այս գործոնները, իրավամբ, իրենց կնիքն են թողել հայ ժողովրդի քաղաքակրթության ձևավորման, զարգացման վրա և, ըստ էության, կանխորոշել են նրա պատմաքաղաքական ճակատագիրը:

Վերադառնալով հարցի առաջին մասին, նշենք, որ ինստիտուտի հին դարերի պատմության բաժնի աշխատակիցների հրատարակած մենագրություններում, ուսումնասիրություններում, առանձին հոդվածներում, ձեռնարկներում, ժողովածուներում լուսաբանվել են հայ ժողովրդի կազմավորման, հին Հայաստանի ընկերային-տնտեսական կարգի, քաղաքական պատմության, ինչպես նաև աղբյուրագիտության հարցերը: Առանձնացվել և հատուկ ուսումնասիրության նյութ է դարձել հայ ժողովրդի կազմավորման խնդրի պատմությունը: Քերթողահայր Մովսես Խորենացին իր Մատյանում պատկառելի տեղ էր հատկացրել այդ հարցին՝ պերճախոս և հավաստի կռվաններ ժողովելով դրա ճշգրիտ բացատրության համար: Մինչդեռ, անտիկ հեղինակներ Հերոդոտոսի, Ստրաբոնի հաղորդումների հետևանքով մշակվել էր մի տեսակետ, ըստ որի հայ-արմենները իբր Փոքր Ասիայում հայտնվել են մ. թ. ա. 12-րդ դարում և թրակա-փռյուգական ցեղերի հետ Բալկաններից անցել են այստեղ, այնուհետև 7—6 դարերում շարժվել Արևելք և հաստատվել Հայկական լեռնաշխարհում՝ իրենց մեջ ձուլելով տեղաբնիկներին: Այս մտայնությունը հայագիտության մեջ իշխում էր մինչև մեր դարի 40-ական թվականները:

Եվ հայագետների ջանադիր ուսումնասիրությունների առարկա դարձավ Հայաստան երկիրը՝ իբրև հայ ժողովրդի բնօրրան: Բազմաթիվ փաստարկներով և գիտականորեն հերքելով հայերի՝ Թրակիայից գաղթած լինելու հանգամանքը, հիմնավորվեց այն տեսությունը, որ հայերը Հայկական լեռնաշխարհի տեղաբնակ ժողովուրդն են՝ կազմավորված տեղաբնակ տոհմացեղային համայնքներից: (Գ. Ղափանցյան, Բ. Պիոտրովսկի):

Այժմ ինստիտուտում ստեղծվել է «Հայ ժողովրդի կազմավորումը և պետականության առաջացումը Հայկական լեռնաշխարհում» գիտական թեմատիկ խումբ: Հրատարակության են հանձնվել առաջին արդյունքները (Է. Դանիելյան, Գ. Վարդումյան, Հ. Ավետիսյան, Վ. Խաչատրյան): Ձեռնարկվել են հարցի համալիր մշակման առաջին քայլերը, լեզվաբանների, հնագետների, մարդաբանների, արևելագիտության ինստիտուտի, հին քաղաքակրթությամբ զբաղվող մասնագետ-գիտնականների հետ: Այդ նպատակով 1993-ի ապրիլին ինստիտուտը հրավիրեց գիտական նստաշրջան, ուր քննության առնվեցին հարցի սուր կողմերը և միանշանակ հավաստվեց, որ հայ ժողովուրդը հայկական լեռնաշխարհում բնիկ ժողովուրդ է: [illegible] նշել ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանի լեզվաբանական բարձրարժեք աշխատությունը: Համալիր աշխատանքի կատարումը առաջնահերթ անհրաժեշտություն է:

Ծավալուն և նպատակային աշխատանք է կատարվել հին Հայաստանի կացութաձևերի ուսումնասիրման ուղղությամբ՝ շարունակելով Ն. Ադոնցի, Հ. Մանանդյանի թողած գիտական հարուստ ժառանգության ավանդույթները: Այդ խնդրին անդրադարձել են Ս. Երեմյանը, Բ. Առաքելյանը, Գ. Սարգսյանը, Ս. Կրկյաշարյանը և այլք: Բազում կռվաններ շրջանառության մեջ դրվեցին, առանձնապես Արշակունյաց կազմակերպության կառուցվածքի, թագավորական իշխանության հետ նախարարների ունեցած փոխհարաբերությունների հետազոտման, հելլենիստական Հայաստանի հասարակակարգի հիմնական գծերը բացահայտելու ուղղությամբ: Առանձնակի ջանադրությամբ հետազոտվեց Հայաստանում թագավորած արքաստոհմերի, թագավորների իրավասությունների, քաղաքային և ընկերային, տնտեսական հարաբերությունները, հին Հայաստանի քաղաքների և քաղաքային կյանքի պատմության հարցերը և հայ ժողովրդի ծագումնաբանության խնդիրը հայտարարի բերող հիմնավորված գիտական, փաստական, առարկայական վերլուծություններով:

— Հայտնի է, որ հայ պատմագիտական և աշխարհագրագիտական աղբյուրներում հսկայական ծավալի նյութեր կան օտարների մասին, սակավ չեն նաև այլալեզու պատմագիրների հաղորդած տեղեկությունները հայերի մասին: Ձեր ինստիտուտը ինչպե՞ս է համակարգում և լուծում այդ խնդիրը:

— Հայկական աղբյուրագիտական նյութերի բազմակողմանի վերլուծությունը և համադրությունը վկայում են, որ օտարների [illegible] զգալի տեղեկություններ կան սեպագիր արձանագրություններում, մեր պատմիչների աշխատություններում: Դա բացատրվում է հիմնականում տվյալ պետության հետ հայերի ունեցած տնտեսական, ռազմավարական առնչություններով. Եվ օտարազգի շատ գիտնականներ են օգտվել մեսրոպատառ աղբյուրներից, պատմա-աշխարհագրական նյութերից, սեպագիր արձանագրություններից, շատ անգամ էլ խեղաթյուրելով պատմական փաստերը, երևույթները գլխիվայր շուռ տալով: Հին աղբյուրների հրատարակությամբ զբաղվում են հին և միջնադարյան պատմության գիտական խմբերի աշխատակիցները: «Գրական հուշարձաններ» մատենաշարով լույս են տեսել Քսենոփոնի «Անաբասիս» Հերոդոտոսի «Պատմություն» Ս. Կրկյաշարյանի բնագրային թարգմանությամբ ու ծանոթագրությամբ: Հաջողությամբ իրականացվում է «Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին» մատենաշարը: Մինչև այժմ հրատարակված 15 հատորներում տեղ են գտել արաբական, ասորական, թուրքական սկզբնաղբյուրներից քաղված շահեկան շատ նյութեր: Արժեքավոր գործեր են ստեղծել ինստիտուտի աշխատակիցներ Հր. Բարթիկյանը, Հ. Մելքոնյանը, Ա. Տեր-Ղևոնդյանը, Մ. Զուլալյանը: Այս ուղղությամբ արդյունավետ աշխատանք է կատարվում նաև արևելագիտության ինստիտուտում և Մատենադարանում:

— Վերջին մի քանի տարիների ընթացքում ավելի ակնհայտ են դարձել մեր ժողովրդի պատմությունը կեղծողների, նենգափոխողների փորձերը, մասնավորապես, մեր հարևանների կողմից: Հայ ժողովրդի օրինական շահը, պատմական ճշմարտությունը պահանջում է աննահանջ պայքար մղել ամեն տեսակ կեղծիքի ու ոտնձգությունների դեմ: Պատմության ինստիտուտը ի՞նչ ձեռնարկումներ է կատարում այդ ուղղությամբ:

— Հարցի պատասխանը միանշանակորեն, ուղղակի և անուղղակի շոշափեցինք վերը շարադրվածում: Այժմ ըստ էության: Իմ հաստատ ու աներկբա համոզմունքն է, որ հայոց պատմության բազում կեղծարարներին պետք է հակահարված տալ առաջին հերթին սկզբնաղբյուրների, պատմական փաստերի ճշմարիտ մեկնաբանության և դրանց արդյունքների հրապարակման միջոցով, քաղաքակիրթ աշխարհի ժողովուրդների լեզուներով: Այս օրակարգային հարցում պետք է առանձնացնել Արցախ աշխարհի պատմության հետազոտման խնդիրը և ընդհանրապես քաղաքական, դիվանագիտական կտրվածքով պետք է վերհանել շատ փաստեր և իրողություններ, քանի որ հաճախ մենք չենք կարողանում ներկայացնել, աշխարհին ցույց տալ իրերի, երևույթների, փաստերի իսկությունը և դրանից էլ հաճախ օգտվում են այլազգի վայ-պատմաբանները, պատմության անպարարները: Մի խումբ պատմաբաններ արժանի պատասխան տալով այդ կեղծարար նկրտումներին՝ հրապարակ հանեցին Արցախի երկրամասի բուն պատմությունը, հարուստ փաստերով ցույց տալով, որ Հայոց Արևելից կողմանց այդ նահանգը Հայաստանի անբաժանելի մասն է եղել (Բ. Ուլուբաբյան) և վաղնջական ժամանակներից ի վեր հայեր են ապրել այդ լեռնաշխարհում՝ իրենց ինքնատիպ նիստուկացով, ավանդույթներով, մշակույթով, տեղական խոսվածքով: Արցախի ազգային-ազատագրական պայքարի բազում հարցեր լուսաբանված են 1990-ին լույս տեսած «Հայ-ռուսական հարաբերությունները 18-րդ դարի առաջին կեսին» փաստաթղթերի ժողովածուում (ակադեմիկոս՝ Մ. Ներսիսյան), Վ. Բ. Հարությունյանի «Իրադարձությունները Լեռնային Ղարաբաղում» ժամանակագրության առաջին երկու պրակներում, «Լեռնային Ղարաբաղը 1917—1924 թթ.» ժողովածուում (պրոֆ. Վ. Միքայելյան), Խ. Բարսեղյանի «Ճշմարտությունը թանկ է: Լեռնային Ղարաբաղի հիմնահարցի շուրջ» աշխատությունում (երկու պրակով, 1989, 1992) և այլ գործերում: Հրատարակության են հանձնված «Աղվանից աշխարհի պատմությունը (մ.թ.ա. 6—9-րդ դդ.» (Հ. Սվազյան), «Սյունիքի պատմական աշխարհագրության հարցեր» աշխատությունները: Պատմության կեղծարարությունը բացահայտված է նաև «Ռուս-իրանական պատերազմներին և Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանին միավորման դիվանագիտական պատմությունը» (1988 թ.) և «Հայ ժողովրդի 13—18-րդ դարերի պատմության հարցերը եվրոպացի հեղինակների տվյալներով» (Մ. Զուլալյան) ժողովածուներում: Ներկայումս էլ այդ ուղղությամբ շարունակվում են օգտակար և [illegible] նոր ձեռնարկումներ:

— Հասկանալի պատճառներով խորհրդային ժամանակներում մոռացության էր մատնված, կամ նվազ ուշադրություն էր դարձվում ներքին և արտաքին սփյուռքի, արևմտահայության, գաղթօջախների պատմության հարցերին: Իսկ հրատարակված առանձին աշխատություններում, հոդվածներում, ժողովածուներում բուն ճշմարտության, պատմական իրողության մասին հպանցիկորեն էր խոսվում: Ստացվում էր այնպես, որ մեր վերքը հոժարակամ հանձնում ենք թշնամուն: Գաղափարախոսական և հոգեբանական այս պատնեշները, արդյո՞ք, ի զորու ենք հաղթահարելու այսօր, առանց մեղավորներ փնտրելու և արդարացումներ չնելու:

— Շոշափվող հարցերը տեղին և թելադրված են ժամանակի պահանջով, քանի որ անցյալի ծանր նստվածքները առավելապես զգալի էին Հայաստանի պատմությունն ուսումնասիրող գիտնականների հոգեբանության մեջ: Պատմաբանը առաջնորդվում էր մատուցված դրույթներով, համագումարների պարտադրած որոշումներով: Այստեղից էլ հետևանքները, որն արտահայտվել է նաև հայ ժողովրդի պատմության 7-րդ և 8-րդ հատորներում և այլ աշխատություններում: Բայց այն, որ խորհրդային կարգերի հաստատումը Հայաստանում շրջադարձային իրադարձություն էր մեր ժողովրդի կյանքում և այն փրկեց մեր ազգին կործանումից, իրական հող նախապատրաստեց քաղաքական, տնտեսական ու հոգևոր վերելքի համար, կասկածից վեր է և անուրանալի: Այդ խնդրին միանշանակ պատասխան են տվել իրենց ուսումնասիրություններում Հ. Էլչիբեկյանը, Գ. Ղարիբջանյանը, Գ. Գալոյանը, Ծ. Աղայանը, Հ. Ավետիսյանը, Վ. Միքայելյանը, Լ. Խուրշուդյանը, Ս. Ալիխանյանը և ուրիշներ: Ներկայումս ինստիտուտի գիտական թեմատիկ խմբում և առանձին գիտնականների կողմից ուսումնասիրվում և նորովի են մեկնաբանվում առաջադիր խնդրի հետ առնչվող զանազան հարցեր: 1993-ի հունիսին ինստիտուտը կազմակերպել էր «Հայաստանը, Թուրքիան և մեծ տերությունները 1918—1920 թվականներին» թեմայով գիտական նստաշրջան, որտեղ զեկուցումներով հանդես եկան պատմության և արևելագիտության ինստիտուտների մասնագետները: Մեր հաստատության աշխատակիցները զեկուցումներով մասնակցել են Կալիֆորնիայի համալսարանի կազմակերպած միջազգային գիտական ժողովին՝ նվիրված Հայաստանի Հանրապետության 75-ամյակին՝ գիտական զեկուցումներ են կարդացել Լոս Անջելեսում և այլուր: Ավարտվել է Հայաստանի առաջին Հանրապետության պատմության (1918—20 թթ.) փաստաթղթերի ժողովածուի կազմումը (Վ. Ղազախեցյան): Որոշակի աշխատանքներ են տարվել խորհրդային շրջանի հայ մշակույթի ուսումնասիրման՝ լուսավորության, գիտական մտքի զարգացման և մտավորականության նոր սերնդի ձևավորման հարցերի լուսաբանման ուղղությամբ (Վ. Ղազախեցյան, Գ. Խուդավերդյան, Ռ. Աղիգեզյան): Ծանրակշիռ հետազոտական աշխատանքներ կան նաև Հայրենական մեծ պատերազմին հայերի մասնակցության մասին, իսկ բոլորովին վերջերս լույս տեսավ Հայրենական պատերազմին հայ գիտնականների մասնակցության մասին գիրքը: Արժեքավորվող հիմնահարցերի շարքին են դասվում արևմտահայության սոցիալական և քաղաքական կացությունը 19-րդ դարի երկրորդ կեսին, հայ ազգային-ազատագրական պայքարի հիմնական դրվագները, Հայկական հարցի ձևավորումը և նրա ընթացքում հայ հասարակական-քաղաքական հոսանքների դիրքորոշումը և այլ հարցադրումներ: Դրանց զգալի մասը լուսաբանված է Մ. Ներսիսյանի «Հայ ժողովրդի ազատագրական պայքարը թուրքական բռնապետության դեմ՝ 1850—1870 թթ.» (Երևան, 1955 թ.) մենագրությունում: Գիտական բարեխղճությամբ վերհանվեցին նաև արևմտահայության սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական և մշակութային կացությունը թուրքական տիրապետության պայմաններում (Ե. Սարգսյան, Հ. Ղազարյան), ագրարային հարաբերությունները Արևմտյան Հայաստանում (Ա. Համբարյան), հայ ազգային-ազատագրական պայքարի, Հայկական հարցի ծագումն ու մեծ տերությունների պայքարը և այլ հարցեր (Աշ. Հովհաննիսյան, Գ. Գալոյան, Հ. Պողոսյան, Զ. Կիրակոսյան, Ծ. Աղայան և ուրիշներ):

Հրատարակվել են փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուներ, որոնցում արտացոլված են Ռուսաստանին Արևելյան Հայաստանի միավորման պատմությունը: Երկու հրատարակություն է ունեցել ակադեմիկոս Մ. Ներսիսյանի խմբագրությամբ պատրաստված վավերագրերի և նյութերի ժողովածուն:

Հայ ժողովրդի պատմության նոր և նորագույն շրջանների զարգացման առանձնահատկությունները մեկնաբանելու համար չափազանց կարևոր են ճշգրտված սկզբնաղբյուրների վերհանումը, դրանց փոխկապակցվածության ընդհանուր դիմագծի մեկնության միտումները:

Հարկավ, հրատապ է ժամանակին քննության առնել և բացահայտել խորհրդային կարգերի հաստատման իրական կողմնորոշիչները, վեր հանել այդ տարիների սոցիալ-տնտեսական և հոգևոր զարգացման արդյունքները, ստեղծել խորհրդային Հայաստանի գիտաքննական պատմությունը:

Պատմության ինստիտուտի թեմատիկ ծրագրերում վերջին տասնամյակներում նշանակալից տեղ են զբաղեցրել նաև հայ գաղթօջախների պատմության խնդիրները, առանց դրանց հանգամանալից ուսումնասիրության, խոսք անգամ չի կարող լինել հայ ժողովրդի ամբողջական պատմության համայնապատկերի մասին: Մի ժողովուրդ, մի պատմություն: Հայ գաղթօջախների մշակույթի պատմության ինքնուրույն բաժնի ստեղծումը խթան դարձավ հայագիտության զարգացման համար: Ներկայումս ինստիտուտում աշխատանք է տարվում հայ գաղթօջախների եռահատոր պատմության ստեղծման ուղղությամբ: Ավարտվել է առաջին հատորի՝ Սլավոնական աշխարհի հայ գաղթավայրերին նվիրված գրքի շարադրանքը:

Նշանակալից են Վ. Բարխուդարյանի, Հր. Սիմոնյանի, Ժ. Անանյանի, Վ. Խաչատրյանի, Զ. Գալստյանի, Վ. Մարտիրոսյանի գիտական արդյունքները:

— Ընկեր Ավետիսյան, քանի որ մեկ զրույցի ընթացքում հնարավոր չէ շոշափել մեր բազմադարյա պատմության խնդիրները և դա դուրս է մեր նպատակից, այնուհանդերձ, կարծում եմ, որ ընթերցողներին կհետաքրքրի նաև հայ եկեղեցու և պետության հարաբերությունների, ֆիդայական շարժումների, հասարակական-քաղաքական հոսանքների պատմության խնդիրները:

— Պետության հետ հայ եկեղեցու ունեցած հարաբերությունների պատմությունը բազմաբարդ և քիչ ուսումնասիրված բնագավառներից է: Այս գործում կան և առարկայական, և սուբյեկտիվ պատճառներ: Բայց յուրաքանչյուր նոր ժամանակ, իր բովանդակության հիմնական ուղղության թելադրանքով, բերում է դասական ավանդների (մասնավորապես պատմության պարագայում), վերընթերցման իր չափն ու չափանիշը, որից էլ արտածվում են նոր մոտեցումներ, ուղղություններ, հայացքի նոր կերպ և դրանցով էլ կանխորոշվում է հայ ժողովրդի պատմական երթը, նախատեսվում նրա ապագան: Դա վերաբերում է նաև մշակույթին, գաղափարախոսությանը: Ընդհանրապես մեր պատմության այս կամ այն հատվածն ուսումնասիրելիս պետք է ընդգրկուն մոտեցում հանդես բերել համալիր հարցերի հանդեպ, ամբողջության մեջ գնել խնդիրները՝ ժամանակահատվածի բոլոր կողմերն ու անկյունները մեկտեղելով ազգային ճակատագրի հարուստ նյութի հիման վրա: Այս բնագավառում անելիքները շատ են և ինստիտուտում տարվում է աշխատանք՝ կադրերի պակասը լրացնելու ուղղությամբ:

Խոսել մեր պատմության ամբողջականության, նրա յուրակերպ դիմագծի մասին և չանդրադառնալ հայ ազգային-ազատագրական պայքարի, առավելապես հայդուկային և կամավորական շարժումների հերոսապատումին, սխալ կլինի: Մեր ժողովրդի նոր պատմության ուսումնասիրման ուղղությամբ սույն ձեռքբերումների հարևանությամբ գոյություն ունեն նաև որոշակի վրիպումներ: Հանիրավի, թե ժամանակների կողմնակալությամբ պայմանավորված բացթողումներ, որոնց խոր գիտական լուսաբանումը պետք է դառնա մեր պատմագիտության թիվ առաջին խնդիրներից: Հայ ազգային-ազատագրական պայքարի, ֆիդայական շարժումների պատմության ճշմարտացի վերծանումը ու այդ օղակի կցումը մեր պատմության ընդհանուր [illegible] և ազգային կուսակցությունների այդ գործում ունեցած առաքելությունն և դեռ մշակվում են ինստիտուտի թեմատիկ խմբերում: Վերջին մի քանի տարում հրապարակ են հանվել այդ խնդրին նվիրված մի շարք ուսումնասիրություններ, տպագրվել են հիմնարար հոդվածներ, ակնարկներ: (Ա. Համբարյան, Հ. Պողոսյան, Դ. Մուրադյան, Է. Կոստանդյան): Վերահրատարակվել են Ա. Հովհաննիսյանի աշխատանքները: Բայց ցավոք, այս պայմաններում և առանձին դեպքերում նկատվում են ազգային-ազատագրական, կամավորական ու ֆիդայական շարժումների վարկաբեկում և անհարկի քարկոծում:

19-րդ դարի կեսերից հայ իրականության մեջ ձևավորվեցին հասարակական-քաղաքական տարբեր հոսանքներ և ուղղություններ, որոնք հիմնականում հետամուտ էին հայ ազգի վիճակի, նրա զարգացման, ազատագրական ուղիների և միջոցների հարցերին: Նշված խնդիրների պատասխանելու եկավ Աշ. Հովհաննիսյանի «Նալբանդյանը և նրա ժամանակը» երկհատոր աշխատությունը (Երևան, 1955—1956 թթ.), որով, արդարև, հեղափոխական-ժողովրդավարական հոսանքը ճանաչվեց որպես առաջադիմական: Հայ հասարակական-քաղաքական մտքի պատմության հարցերի և նարոդնիկական խմբակների գործունեությանը անդրադարձել են Վ. Ռշտունին, Մ. Ներսիսյանը: Այսուհանդերձ, հայ ազգային կուսակցությունների կազմավորման և գործունեության նորովի լուսաբանումը [illegible] է: Ավարտվել է «Հայաստանի Հանրապետությունը 1918—1920 թթ.» փաստաթղթերի ժողովածուն:

— Հայտնի է, որ հայ ժողովրդի պատմության այս կամ այն հատվածին վերաբերող բազում դրվագներ, տեղեկություններ, արժեքավոր փաստեր սփռված են բազմատեսակ հայ մամուլի էջերում և տարիներ շարունակ մշակույթի այս բնագավառը հանիրավի մոռացության էր տրված հասարակագիտական օջախների տեսադաշտից, չկային գիտական նոր մեթոդներով և սկզբունքներով ստեղծված աշխատություններ:

— Հարկավ, դա այդպես էր. 1960-ական թվականներից պատմության ինստիտուտում ստեղծվեց և գիտական ամուր հիմքերի վրա դրվեց հայ պարբերական մամուլի պատմության բաժինը (թեմատիկ խումբ), որի մեջ ներառնվեց արևելահայ և արևմտահայ, ներքին և արտաքին սփյուռքի մամուլը: Ընդ որում հետազոտական աշխատանքները նպատակամիտվեցին ինչպես հասարակական մտքի դրսևորումներին, այնպես էլ հրապարակախոսության երևելի գործիչների ժառանգության, առանձին պարբերականների պատմության հարցերին՝ կապված պատմության տվյալ ժամանակահատվածի հիմնախնդիրների հետ: Հայ պարբերական մամուլը, գործիչները ներկայացվել են հայ հասարակական մտքի ձեռքբերումների և ազգային գաղափարախոսության տարամետ ֆոնի վրա:

Տարիների ջանադիր որոնումները, գիտական ծավալուն աշխատանքները պսակվեցին հաջողությամբ և շրջանառության մեջ դրվեցին ինչպես առանձին երկրների մամուլը և լրագրությունը, այնպես էլ վաստակաշատ գործիչների ժառանգությունը բովանդակող մենագրություններ, հոդվածներ: Այդ թվում Ա. Կարինյանի, Մ. Մխիթարյանի, Խ. Բարսեղյանի, Մ. Հակոբյանի, Լ. Գևորգյանի, Ա. Խառատյանի, Ս. Նազարյանի, Վ. Ղուկասյանի և այլոց աշխատությունները: Գիտական տեսակետից առանձին հետաքրքրություն է ներկայացնում Մ. Բաբլոյանի հեղինակած «Հայ պարբերական մամուլի համահավաք ցուցակը» (Երևան, 1986 թ.), որն իր շոշափած հարցերով, ընդգրկման ծավալով, թեմատիկ կառուցվածքով մատենագիտական ցուցակներից ամենահաջողվածն է: Մեր մամուլի պատմության 200-ամյակի կապակցությամբ արդեն տպագրության է պատրաստվել «Հայ պարբերական մամուլի պատմություն» եռահատորյակի առաջին հատորը, նաև հոբելյանական այլ հրատարակություններ:

Թվում է՝ մեր զրույցը արդեն մոտենում է վերջնագծին և ընդհանուր գծերով մենք փորձեցինք ներկայացնել 50 տարիների ընթացքում պատմության ինստիտուտի կատարած աշխատանքը մեր ժողովրդի պատմության հիմնախնդիրների հետազոտման և բացահայտման ուղղությամբ, որոնք գիտական-տեսական, ինչու չէ նաև, դիվանագիտական հուսալի հենակ են, ուսանելի փորձ են ներկա և գալիք սերունդների համար: Քանզի յուրաքանչյուր նոր ժամանակ, իր բովանդակության գլխավոր ուղղության թելադրանքով, առաջադրում է հասարակական ավանդների ընթերցման իր չափն ու չափանիշները: Հայ պատմագիտությունը, ինչպես ամեն մի գիտություն, ևս կանգնած է իր հետազոտական մեթոդները վերաիմաստավորելու և կատարելագործելու, պատմության «բաց էջերը» լրացնելու անհրաժեշտության առաջ: Այդ պահանջի իրականացման անմիջական արդյունքը պետք է լինեն ազգային բոլոր ուժերի համախմբումը, համազգային ծրագրերի, գաղափարախոսության մշակումը և իրագործումը, անցյալի փորձի, դասերի հաշվառման, նորովի ուսումնասիրման ազդակներով:

Ուզում եմ կիսվել ձեզ հետ

Ես երբեք ձեզ չէի անհանգստացնի, եթե չլիներ մի միջադեպ: Եկել էի Երևան՝ շինանյութի խանութից արմատուրա և շվելեր գնելու: Երբ արդեն պատրաստվում էի գնել, եկան մի խումբ մարդիկ, վաճառողի հետ բանակցեցին և ինչքան արմատուրա և շվելեր կար, բոլորը միանգամից գնեցին: Իմ բոլոր խնդրանքներին, որ ես աղետի գոտուց եմ, շուտով ձմեռ է գալու, բանի տեղ չդրեցին, բարձեցին ու տարան: Արզնի առողջարանից (բնտանիքս այնտեղ է տեղավորված) վերադառնում էի Երևան՝ մասնավոր մեքենայով: Ուղևորներից մեկը խնդրեց Ազատության պողոտայի «Էլեկտրոն» խանութի մոտից աջ թեքվել մինչև գարաժների վերջը մոտ 200 մետր: Երբ մեքենան կանգ առավ, ինչ տեսնեմ. Ազատության 9/3 շենքի բակում շինանյութի խանութի այդ մի խումբ ընկերները ավտոտնակներ են զոդում շվելերներից ու արմատուրաներից: Ես հաշվեցի մոտավորապես 60—80 ավտոտնակ՝ մի թաղամասի չափ: Ես ինձ այդքան անօգնական ու ստորացած չէի զգացել: Ես չեմ բողոքում: Գիտեմ, որ ոչինչ անել չի կարելի, բայց մի՞թե մարդիկ այդքան անսիրտ ու անհոգի կլինեն: Ներողություն եմ խնդրում ձեզ անհանգստացնելու համար, սակայն այս նամակով սիրտս կթեթևանա, ուզում էի մեկի հետ կիսվել, հարմարը ձեզ գտա:

ԱՐԱՄ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Հասցե և տուն չունեմ:
Հին հասցես՝ Գյումրի,
Մ. Գորկու 8, բն. 3

ՁԵՌԱՆՑ ՎԱՌ ՄԵՂԱՆ

Էներգետիկ ճգնաժամ. ո՞րն է ելքը...

առաջարկում են գիտնականները

(Սկիզբը՝ 1-ին էջում)

Սակայն դա ևս ի վիճակի չէ լուծել հանրապետության ավերված տնտեսությունը վերականգնելու անհրաժեշտ դժվարին խնդիրը: Առավել ևս, որ հենց այդ «այլընտրանքային» աղբյուրների լայն կիրառումն իսկ պահանջում է տասնամյակների և հետազոտական, և՛ խոշոր շինարարական աշխատանք, իսկ որ ամենակարևորն է՝ հսկայական ֆինանսական և նյութական միջոցների փոշիացում: Ընդ որում՝ այս բոլորը հանում միանգամայն կասկածելի արդյունքների և այն էլ՝ բավականին հեռավոր ապագայում:

Իսկ մեր երկրին ու ժողովրդին օդի ու ջրի պես անհրաժեշտ է հենց այսօր, հնարավորին չափ անհապաղ ունենալ էներգետիկայի մի հզոր աղբյուր, ըստ հնարավորին անկախ արտաքին քաղաքական ու տնտեսական ճնշումից:

Այդ աղբյուրը կա: Միայն թե ժամանակին նրա «ալը» մենք մեր ձեռքով փակեցինք, իսկ այսօր դնսուդեն բնեած՝ փնտրում ենք «այլընտրանքներ»:

Դա մեր Հայկական ատոմակայանն է, որի անհապաղ վերագործարկումը ոչ միայն կփրկի մեր ժողովրդին երրորդ դաժան ձմեռվա նորանոր անլուր տառապանքներից, Սևանը՝ չորանալուց, իսկ անտառներն ու այգիները՝ անխնա ոչնչացումից, այլև ոտքի կկանգնեցնի մեր ավերված տնտեսությունը, շունչ կհաղորդի մեր գործարաններին ու ձեռնարկություններին:

ՍԵՐԳԵՅ ՍԱՐԳՍՅԱՆ.— Ադետալի վիճակում հայտնված Հայաստանում վիճաբանության առարկա չի կարող լինել նրա էլեկտրաէներգետիկայի զարգացման ուղիների հարցը: Մեզ համար լավն են և ընդունելի բոլոր այն ուղիները, որոնք շուտափույթ կերպով և նվազագույն ծախսերով կապահովեն էլեկտրաէներգիայի պահանջը մեր երկրում: Հակառակ պարագայում երրորդ ցրտաշունչ ձմեռը մենք ի վիճակի չենք լինի վերապրելու:

Իմ խորը համոզմամբ, ներկա ժամանակ էլեկտրաէներգիայի միակ հուսալի և միևնույն ժամանակ մեր երկրի անկախությունն ապահովող աղբյուր է հանդիսանում Հայաստանի ատոմային էլեկտրակայանը, որի փակումն այն կործանարար քայլերից մեկն էր, որը մենք արել ենք: Ի սկզբանե ԱԷԿ-ի փակման դեմ եմ եղել, քաջ գիտակցելով, որ այդ քայլը անկախության ճանապարհին մեզ կախման մեջ է դնում դրսից ներմուծվող վառելիքից: Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ անկախության կարևորագույն երաշխիքն է հանդիսանում երկրի հուսալի էներգետիկ, այդ թվում և էլեկտրաէներգետիկ բազան: Մեզ համար հատկապես ուսանելի է Ֆրանսիայի փորձը, որը նվազագույնի հասցնելով դրսից ներմուծվող վառելանյութերի սպառումը, իր էլեկտրաէներգետիկան զարգացրեց հիմնականում ատոմային էլեկտրակայանների հաշվին, որոնք տալիս են երկրում արտադրվող էլեկտրաէներգիայի 80 տոկոսը: Եվ դա արվեց ամենայն պատասխանատվությամբ, քաջ գիտենալով ատոմային էներգիայի և՛ դրական, և՛ բացասական կողմերը:

Հայկական ԱԷԿ-ն էլեկտրաէներգիայի այն միակ հուսալի և հզոր աղբյուրն է, որը կարող է ամենակարճ ժամանակամիջոցում արմատական փոփոխություն մտցնել մեր երկրի տնտեսության էլեկտրամատակարարման գործում: Բացի դա՝ ԱԷԿ-ի արտադրած էլեկտրաէներգիան հնարավորություն կտա՝ նվազագույնի հասցնել դրա արտադրանքը Սևան—Հրազդան կասկադում, Սևանա լճի ջրի դարավոր պաշարների հաշվին ու դրանով դադարեցնել լճի մակարդակի հետագա իջեցումը, նաև խնայելու այդ նպատակով ՋԷԿ-երում ծախսվող, հանրապետություն դրսից ներմուծվող վառելիքը (բնական գազ, եթե այն անխափան մուտք գործի Հայաստան) և այն տրամադրել բնակչության կարիքներին):

ԱԷԿ-ի վերագործարկման դեմ համառորեն տարածվող առասպելներն ու բամբասանքները զուրկ են օբյեկտիվ գիտական հիմքերից և տարածվում են հիմնականում գործին անտեղյակ, ոչ մասնագետների կողմից, և ինչու ոչ՝ շահադիտական ինչ-ինչ նկատառումներով:

Որպես կանոն, այսօր էլ շահարկվում են չեռնոբիլյան աղետը և երևակայական կործանիչ երկրաշարժի արվական ԱԷԿ-ի տարածքում, ահաբեկելով մեր առանց այն էլ ահաբեկված ժողովրդին:

Նախ ասեմ, որ զուգահեռներ անցկացնել Չեռնոբիլի և Հայաստանի ԱԷԿ-երի միջև, միանգամայն անհեթեթություն է, քանի որ տարբեր են տեղակայված ատոմային ռեակտորները, միմյանցից տարբեր կառուցվածք ունեն և ունեն աշխատանքային տարբեր սկզբունքներ: Ըստ փորձագետների մանրամասն ուսումնասիրությունների, հաստատված է, որ աշխարհի ԱԷԿ-երում տեղակայված ու գործող 1426 (1991 թ. տվյալներով) միջուկային ռեակտորների 65 տոկոսն իրենց կառուցվածքով ու աշխատանքի սկզբունքով նման են ՀԱԷԿ-ում տեղակայվածներին: Այս փաստն ինքնին վկայում է դրանց արդյունավետության ու հուսալիության մասին:

Անչափ կարևոր է նշել նաև, որ ինչպես ցույց է տալիս ատոմակայանների շահագործման համաշխարհային փորձը և մասնավորապես Միացյալ Նահանգների Թրի Մայլ Այլենդ ԱԷԿ-ի փորձը, այնպիսի ռեակտորներ, ինչպիսիք տեղակայված են ՀԱԷԿ-ում, նույնիսկ ռեակտորի ատոմային վառելիքի հալման դեպքում էլ լիովին բացառվում է դրանց պայթյունը և ատոմային վառելիքի արտանետումը ռեակտորից դուրս:

Ցավով պետք է նշեմ, որ օրգանական վառելիքով (բնական գազ, մազութ) աշխատող Հրազդանի, Երևանի և Վանաձորի ՋԷԿ-երը ներկայումս և թերևս մոտ ապագայում չեն կարող դիտվել որպես էլեկտրաէներգիայի հուսալի աղբյուր, քանի որ նրանց անխափան աշխատանքը կախված է դրսից բերվող վառելիքի քանակից, գներից ու նաև ևս ներմուծման խափանումներից, որոնք ավանդական են դարձել մեր հարևանների դիվերսիոն գործողությունների հետևանքով:

Ես չեմ բացառում դրսից բատացվող վառելիքի անհրաժեշտությունը, սակայն մեծ հույսեր չեմ կապում դրա հետ, քանի որ գների անհամաչափ աճը կսահմանափակի դրանց ներմուծման չափերը, անգամ ազատ մուտքի դեպքում:

Ցավալի, բայց փաստ է, որ մեր մեջ, հասարակական շրջանակներում ու անգամ գիտական լուրջ կոչում ունեցող մարդիկ, որոնք ոչ միայն չեն գիտակցում, որ էներգետիկ ճգնաժամի հաղթահարման ուղղությամբ կատարվելիք վճռական քայլը պետք է լինի հայկական ատոմակայանի վերագործարկումը, այլև ամեն կերպ աշխատում են «ապացուցել», որ ատոմակայանն առանձնապես մեծ կշիռ չունի հանրապետության էներգետիկ հաշվեկշռում, որ նրա ... հանրապետության է ... կայում աննշան է, ... ավելորդ է այդ ... միջոցներ ծախսել ... ժամանակ կորցնել:

Ինչո՞ւ են այդ մարդիկ դեմ ԱԷԿ-ի վերագործարկմանը: Մեր խորին համոզմամբ, հիմնական պատճառն այն ոչնչով չհիմնավորված վախի ընդգծումն է, որ նրանց մոտ առաջացրել էր չեռնոբիլյան ԱԷԿ-ի վթարը և սպիտակյան կործանարար երկրաշարժը:

Որպես գործին լավ ծանոթ մարդ, ես պետք է նշեմ, որ հայոց պատմության ընթացքում եղած հայտնի երկրաշարժերից և ոչ մեկը 9 բալից ավելի ուժգնություն չի ունեցել, դրանցից ամենաուժեղներն ունեցել են 8—8,5 բալից ոչ ավելի ուժգնություն:

Իսկ ինչ վերաբերում է ատոմակայանի գտնված վայրի սեյսմիկության հարցին, ապա, որ այն ընտրված է զարմանալիորեն ճիշտ: Այս վայրում և շրջակա տարածություններում ողջ պատմության ընթացքում չի արձանագրվել ոչ մի կործանարար կամ ավերիչ երկրաշարժ, չի մատնանշված ոչ մի ավերածության դեպք, և դա չի կարելի երջանիկ պատահականություն համարել, այլ մեր խորին համոզմամբ հանդիսանում է վայրի երկրաբանական պայմանների հետևանք:

Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կատարված բոլոր ավերիչ երկրաշարժերը կարծես շրջանցել, խուսափել են այս շրջանից:

Փաստեր վերհիշենք ամենակործանարար երկրաշարժերը՝ Վայոց ձորի 735 և 906 թվականի, Դվինի՝ 893 թ., Անիի՝ 1046, 1132 և 1319 թթ., 1679 թվականի՝ Գառնիի, 1840-ի՝ Արարատյան, 1926-ի՝ Լենինականինը և վերջապես 1988 թ. Սպիտակյան երկրաշարժերը: Դրանցից և ոչ մեկի ժամանակ այս շրջանում ավերածություններ չեն եղել և առհասարակ այստեղ տեղական ավերիչ երկրաշարժեր հայտնի չեն:

Այսքանից հետո զարմանում եմ մարդկանց, ովքեր փորձելին վարկածներ հորինել ինչ-որ երկրաբանական տեկտոնական փլվածքների կամ ճեղքերի մասին: Ատոմակայանն իբր կառուցված է 9-բալլյա երկրաշարժի գոտում հենց աղիք տեկտոնական ճեղքի վրա: Ահա այսպիսի ոչ մի գիտական հիմք չունեցող փաստերով փորձում են ահաբեկել ժողովրդին:

Ատոմակայանի շենքը կառուցվել է ամենայն բարեխղճությամբ, պարտքի բարձր գիտակցմամբ, 9-բալլյա սեյսմակայուն շինարարության համար նախատեսված նորմերի համապատասխան:

Հարկ եմ համարում ասածին ավելացնել, որ ի տարբերություն ԱՊՀ-ի երկրներում և Արևելյան Եվրոպայի տարբեր երկրներում այժմ աշխատող ՋՋԷՌ տիպի ատոմային ռեակտորների, մեզ մոտ տեղակայված է սեյսմակայուն նորմերի համապատասխան արտադրված մեծ հուսալիության ռեակտոր:

Եզրակացությունը միանշանակ է՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ ատոմակայանին չի սպառնում ներքաղքային սեյսմիկ վտանգը, նրա տեխնիկական բավարար վիճակը և մյուս կողմից էլ այն ծանրագույն տնտեսական վիճակը, որի մեջ գտնվում է մեր երկիրն ու նրա ժողովուրդը, անհրաժեշտ ենք գտնում կրճատել վերականգնման համար նախատեսված աշխատանքների ու ծախսերի ծավալը, այն հասցնելով անհրաժեշտ նվազագույնի, կրճատել նախատեսված ժամկետը այն հաշվով, որ վերագործարկումը կատարվի որքան հնարավոր է շուտափույթ:

Էներգետիկ ճգնաժամի հաղթահարման համար անհրաժեշտ է քննարկել այն միջոցառումները, որոնց իրագործումը կարելի կլինի իրագործել նվազագույն ծախսումների ու ժամկետների պայմաններում:

Ճգնաժամի արագ հաղթահարման, երկրի էկոնոմիկան կործանումից փրկելու ուղղությամբ մենք ունենք առաջարկությունների մի ամբողջ փաթեթ, որոնց հետ ցավոք հնարավոր չէ ծանոթացնել մի կարճատև զրույցի ընթացքում:

Հիշեցման կարգով կարող եմ ասել, որ ներկայումս աշխարհի շատ զարգացած ու հարուստ երկրներում դեռևս շարունակում են աշխատել հնացած ու քիչ հուսալի գազա-գրաֆիտային տիպի ռեակտորներ, օրինակ, ֆրանսիական հայտնի Սեն-Լորենի, այլ կայանները:

Մենք այսօր որևէ մեկին խորհուրդ տալու, դեղատոմս առաջարկելու, առավել ևս ոչնչով կայացնելու միտում չունենք: Մենք միայն ձեզ առաջարկեցինք տեսակետներ, կարծիքներ՝ գիտնականների կարծիքը:

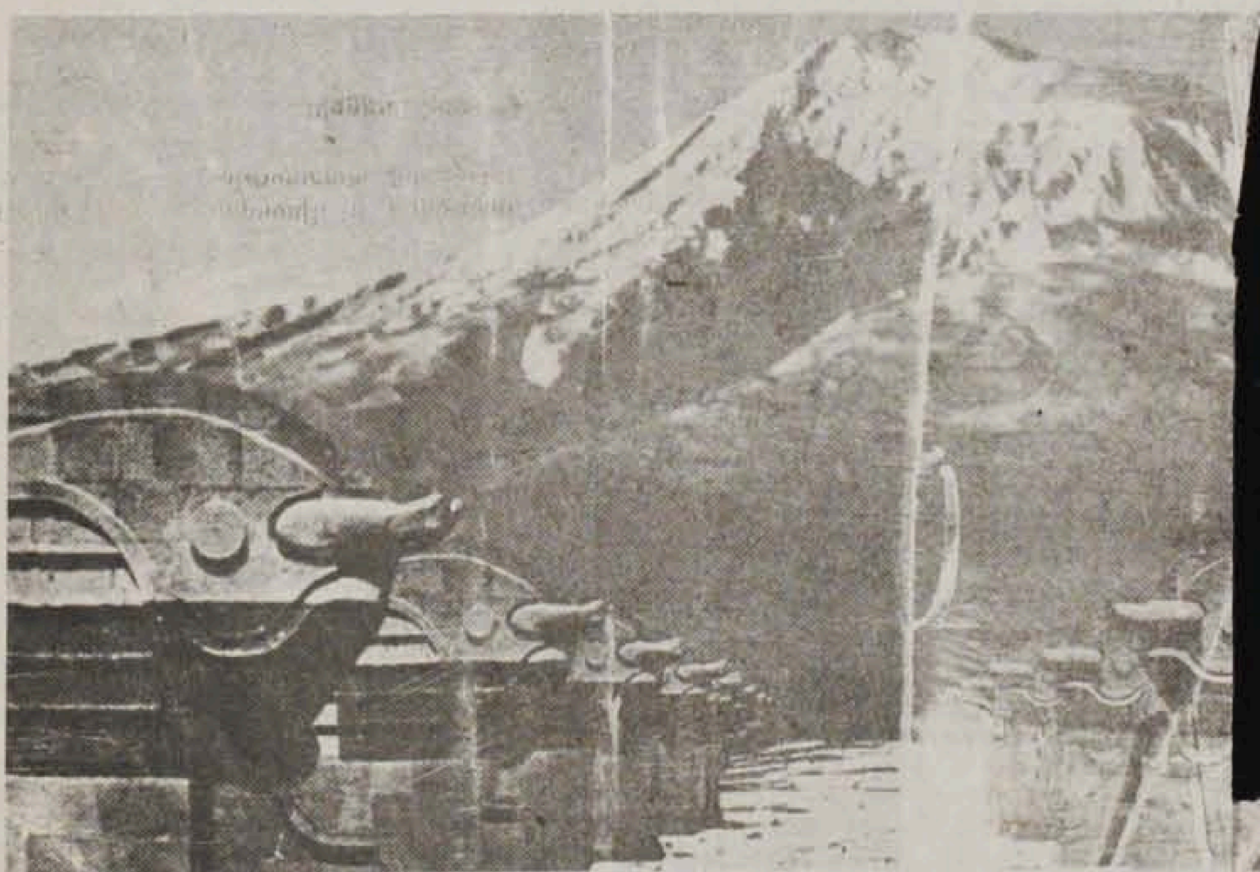

[redacted]

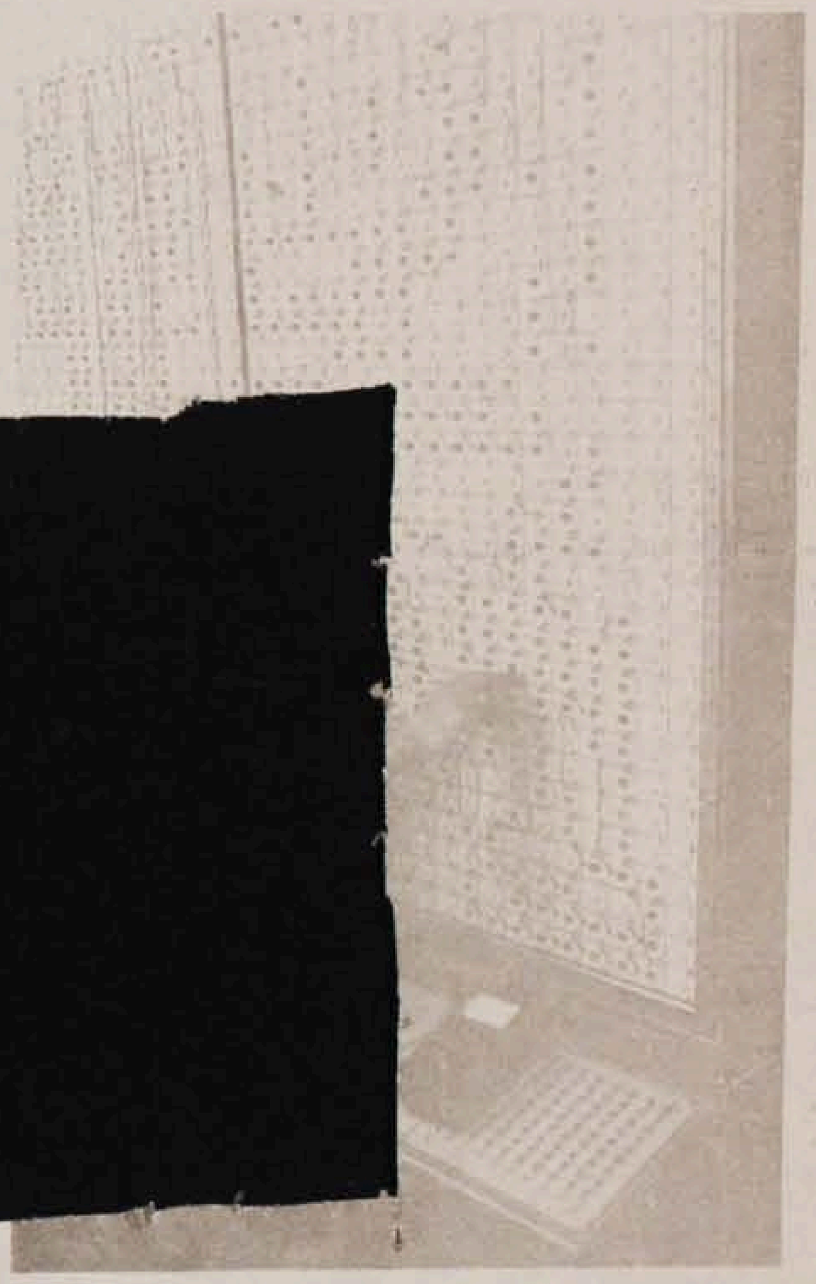

Անմոռաց սխրանքի հուշապատում

Հայ դատին և Մեծ ցեղասպանությանը՝ եղեռնին նվիրված հայրենի գրականությունը հարստացավ մի նոր պատմավավերագրական արժեքավոր հուշագրությամբ: Հայաստանի գիտությունների ազգային ակադեմիայի հրատարակչությունը, Ալեքս և Մարի Մանուկյան մշակութային հիմնադրամի հովանավորությամբ, լույս ընծայեց Սողոմոն Թեհլիրյանի «Վերհիշումներ: Թալեաթի ահաբեկումը» հուշագիրքը (Երևան, 1992): Այն բացվում է Սիլվա Կապուտիկյանի «Հիշողության աքսորյալները» խորագրով նախաբանով, «Սողոմոն Թեհլիրյան» կենսագրական տեղեկանքով և «Վերհիշումները» գրի առնող Վահան Մինախորյանի առաջաբանով: Հրատարակչության ծանուցման մեջ ասված է, որ հուշագրքի բնագիրը արդի գրական հայերենի են փոխադրել ՀՀ ԳԱԱ Բյուրականի աստղադիտարանի աշխատակիցներ Զ. Ս. Ղարիբյանը և Ա. Վ. Օսկանյանը: Վերջինս Սողոմոնի հորեղբոր թոռն է: Հենց նա էլ առաջարկել է ընդունված Թեհլերյան ազգանվան փոխարեն գրել Թեհլիրյան, որը և ընդունվել է:

Թեև հայ ազգային-ազատագրական պայքարի քաջամարտիկ Սողոմոն Թեհլիրյանի, հուշապատումն առաջին անգամ հրատարակվել է 1953-ին, Կահիրեում, բայց, հասկանալի պատճառներով, այն անմատչելի էր մայր հայրենիքի զանգվածային ընթերցողներին և Հայաստանում հրատարակվում է առաջին անգամ:

Ճիշտ է, 1965-ի ապրիլի 24-ին, Մեծ եղեռնի 50-ամյակի օրը, Երևան քաղաքի փողոցներում հրապարակայնորեն հնչեց նաև Սողոմոն Թեհլիրյանի (1896—1960) անունը, այնուհետև պատմագիտական գրականության մեջ ... հիշատակություններ ... Հայկական հանրագիտարանում 24 տողով, առանց նկարի, տրվեց նրա կենսագրությունը (հա. 4, էջ 16...), սակայն, ինչպես Սիլվա Կապուտիկյանն է գրել, «Այնուամենայնիվ, [նա] մնացել էր վերադարձի մատույցներում»: Միայն այժմ է, որ Սողոմոնը լիովին վերադարձել է մայր հայրենիք և հաստատվել մեր ազգային հոգու և հիշողության մեջ, մեր սրտերում:

Պատմությունը մարդկության հիշողությունն է: Իսկ Սողոմոն Թեհլիրյանն իր ազգանվեր գործունեությամբ ազատագրական պայքարի իր իսկ հյուսած դրվագներով, Թուրքիայի մեծ վեզիր, հայ ժողովրդի դահիճ Թալեաթ փաշայի 1921-ի մարտի 15-ին Բեռլինում ահաբեկմամբ, ընդմիշտ մտել է հայ ժողովրդի նորագույն շրջանի պատմության մեջ: Նրա կյանքը հար և նման է Արևմտյան Հայաստանի հայության ճակատագրին: Ծնվել է Էրզրումի Վիլայեթի Դարահայաց (Կամախ) գավառի Վարի Բագառիճ գյուղում: 1912-ին ավարտել է Երզնկայի կենտրոնական վարժարանը: 1913-ի աշնանը մեկնել է Սերբիա, ուր մտադիր էր հաջորդ տարին գնալ Գերմանիա՝ ուսումնառությունը շարունակելու: Բայց առաջին աշխարհամարտի պատճառով ամեն ինչ տակնուվրա եղավ, նրա ծրագրերը մնացին անկատար: Վերադարձավ Հայաստան և զորավար Անդրանիկի հրամանատարությամբ գործող ջոկատում մարտնչեց հանուն հայ ժողովրդի ազատագրության:

Թեհլիրյանի գերդաստանը մինչև 1915-ի մղձավանջային օրերը, Երզնկայում և Բագառիճում, առանց արտասահմանում պանդխտության մեջ գտնվողների, հաշվում էր 85 հոգի: Նրանցից միայն մեկը փրկվեց: Մնացածը՝ այդ թվում Սողոմոնի մայրը՝ Հռանուշը, եղբայրը՝ Ավետիսը, երկու մեծ եղբայրների կանայք իրենց զավակներով եղեռնի զոհ դարձան: Մեծ եղեռնը փոթորկեց Սողոմոնի [illegible] ազնիվ ոգին: Հարազատների մահը շատ ծանր տարավ: Երդվեց վրեժ լուծել Եղեռնի կազմակերպիչներից և զինվորագրվեց ազգային-ազատագրական պայքարի սուրբ գործին: Ամենուրեք նրա ականջներում հնչում էին հարազատների, մոր, հայ ժողովրդի աննման վշտի ու տառապանքի ցավի ճիչը, անապատներում ուղեկորույս հայ կանանց, երեխաների և ծերերի, Եփրատի հորդառատ ջրերը կարմիր ներկած անմեղ զոհերի արյան կանչը... Եվ այս ամենը պատկերված են նրա կյանքի հուշապատումում, որն ընթերցվում է չարված հետաքրքրությամբ: Ընթերցողների առջև բացվում են Սողոմոնի ողբերգական դրվագներով առլեցուն փոթորկահույզ և ազգանվեր սխրանքների էջերը: Ազգային հերոսը իր հուշագրքը նվիրել է մոր հիշատակին: Այն որդիական երախտագիտությամբ լցված ներբող է, հարգանքի տուրք հայ նահատակ[redacted]

«Անհունի աղջամուղջին[redacted] հիշատակդ իսկ թառամելու, առյուծս կորսնելու ... փարէն զարհուրած՝ փնտռեցի քեզ, մա՛յր իմ...,— գրել է Սողոմոնը,— զուր եղան իմ բոլոր որոնումները... Այսօր խորհրդապաշտ հաւատացեալի նման, ուզեցի «անծանօթ մօր անհայտ գերեզման» մը կառուցանել իմ հոգիիս մէջ ու երկիւղածօրէն երկրպագել այդ կոթողին առջև որպես հնամենի բագինի մը... Ուզեցի իմ հեթանոս աղօթքի խորհուրդները միացուցած խունկի ու կնդրուկի բուրմունքին ծուխին գրուել ու հասցնել անհունի աներևութային բարձունքները, որպես իմ սրտագին պաշտամունքը քո անմոռանալի հիշատակին, մա՛յր իմ, ինչպես նաև հազա՛ր-հազա՛ր ողջակիզվածներուն, որոնք նահատակվեցան մեր ցեղի ազատագրութեան պայքարին համար ու անէացան առհաւէտ՝ առանց հողակոյտի, առանց շիրիմին»:

Հուշապատման գրքի 11 գլուխներում «Սերբիայից Վասպուրական», «Մեծ եղեռնը», «Մուրադի հետ», «Մեր հայրենիքը կորցրինք», «Պոլսում», «Դեպի Ամերիկա», «Որսի հետքերով», «Մայթի վրա ընկավ հրեշը», «Դատավարությունը», «Դատախազը մահապատիժ է պահանջում», «Ո՛չ, հանցավոր չեմ», վավերագրական պատումին հատուկ ճշմարտությամբ, գեղարվեստական խոսքի ուժով արտացոլված են մեծ հայրենասերի սխրապատումները, 1915-ի եղեռ[redacted]արսռեցուցիչ տեսարանները, և որ գլխավորն է, Թալեաթ փաշայի սպանությունն և այդ առթիվ 1921-ի հունիսի 2—3-ին Բեռլինում տեղի ունեցած դատավարությունը: «Թալեաթ փաշայի դատավարությունը: Սղագրական հաշվետվություն» գրքից, որը ռուսերեն լեզվով Մոսկվայի «Ֆենիքս» հրատարակչությունը լույս ընծայեց 1992-ին (այն տպագրության է պատրաստել և ծավալուն առաջաբան գրել պրոֆեսոր Ստեփան Ստեփանյանը), ընթերցողն արդեն ծանոթ է պատմության մեջ այդ աննախադեպ դատավարության նյութերին (այն գրախոսվել է «Նպատակի» 1993 թ. թիվ 5-ում): Բայց այն, ինչ Սողոմոն Թեհլիրյանի «Վերհիշումներից» ենք իմանում, էլ ավելի են հարստացնում մեր պատկերացումները և բորբոքում ցասումը թուրքական բարբարոսների, ինչպես և ազերի նորօրյա նողկալի գազանությունների ու պատմության կեղծարարների նկատմամբ: Արդ, պատմության դատաստանը ամենաահեղն է, արդար ու ճշմարիտ: Պատմությունը Սողոմոն Թեհլիրյանին էր իբրև ժողովրդական վրիժառուի վստահել կայացնել հայ ժողովրդի արդար վճիռը՝ ահաբեկել Թալեաթին: Նա անցավ և պատվով կատարեց հարազատ ժողովրդի կամքը: Անպատիժ մնացած դահճի՝ Թալեաթի հետքերով Թեհլիրյանը Կովկասից անցավ Եվրոպա և իր փորձառու համախոհների աջակցությամբ, 1921 թ. մարտի 15-ին Բեռլինի Գարդենբերգ Շտրասեի Շառլոտենբուրգ փողոցում, ի կատար ածեց արդարացի վճիռը: Դա ազնիվ ու համարձակ, ազգանվեր և աննման սխրանք էր: Թեհլիրյանն իր գրքում համարձակորեն բացում է պատմական այդ իրադարձության փակագծերը, պատմելով «Նեմեսիս» գործողության քաջարկողներին և ի կատար ածած զինակիցներին: Իր պատումների մեջ նա ծայրաստիճան համեստ է, զերծ ինքնագովությունից: Սողոմոն Թեհլիրյանի «Վերհիշումները» մերկացնում են բոլոր տեսակի կեղծիքները, անարգանքի սյունին գամում նրանց: Դրա առհավատչյան է նաև բեռլինյան դատարանի որոշումը, որը խիստ հակիրճ էր և արդար:

«Հանցավո՞ր է ամբաստանյալ Սողոմոն Թեհլիրյանը 1921 թ. մարտի 15-ին, Շառլոտենբուրգում գիտակցաբար կերպով մի մարդու՝ Թալեաթ փաշային սպանելու համար:

Ո՛չ:

Ահա այդ վճիռը:

Դատարանը մեղավոր ճանաչեց ոչ թե սպանողին՝ Սողոմոն Թեհլիրյանին, այլ սպանվողին՝ Թալեաթին:

Ամբաստանյալի նկատմամբ բանտարկության հրամանը չեղյալ համարվեց, ծախսերը վերցվեց պետության հաշվին: «Գերմանական հասարակությունը կարծես ուզում էր մարտի 15-ին իմ դեմ գործած արարքը դարմանել,— գրել է նա:— Դատավորները մեկնել էին, բայց դեռ շարունակվում էին ծափերը և ցնծությունը: Վայրկյանապես իմ շուրջ հավաքվում են հայրենակիցներս, պաշտպաններս, նրանք ձեռք են մեկնում ինձ, շնորհավորում: Իրարանցման մեջ մեկն ինձ առավ իր հզոր բազուկների մեջ ու հեկեկալով սկսեց համբուրել, Մյուսը Դաբաղյանն էր: Էֆթիյանը, Աբելյանը, Դպլոտոռյանը, Զաքարյանն ինձ հրում են դեպի մի ինքնաշարժ... մի քանի ոստիկանայով աջից ու ձախից մեզ ուղեկցում են 10-ից ավելի ինքնաշարժեր: Հայրենակիցներս առաջնորդում են ինձ մի տեղ, ուր խմբված են գաղութի բոլոր հայերը»:

Ահա այսպես է ավարտում իր հիասքանչ պատումը Սողոմոն Թեհլիրյանը:

Նրա կյանքի հետագա էջերը դուրս են մնացել «Վերհիշումներից»: Միայն «Հիշողության աքսորյալները» առաջաբանում և Սողոմոն Թեհլիրյանի կենսագրական նշումներում է համառոտակի ասվում, որ Սողոմոնն ամուսնացել է Թիֆլիսում, բնակություն հաստատել Երզնկացի Նշան Թաշճյանի աղջկա Անահիտի հետ, ունեցել են երկու մանչ զավակներ՝ Շահենն ու Զավենը, ապրել են սկզբում Բելգրադում, այնուհետև տեղափոխվել են Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ՝ Ֆրեզնո: Հենց այստեղ էլ 1960 թվականին, 64 տարեկան հասակում Սողոմոն Թեհլիրյանը կնքել է իր մահկանացուն: Թաղված է Ֆրեզնոյի «Արարատ» գերեզմանատանը:

ԽՈՒՆԿԱՐ ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ

ՄԵՐ ԹՂԹԱԿԻՑԸ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄ Է ՓԱՐԻԶԻՑ

Այլյան ակադեմիայի հայ անդամը

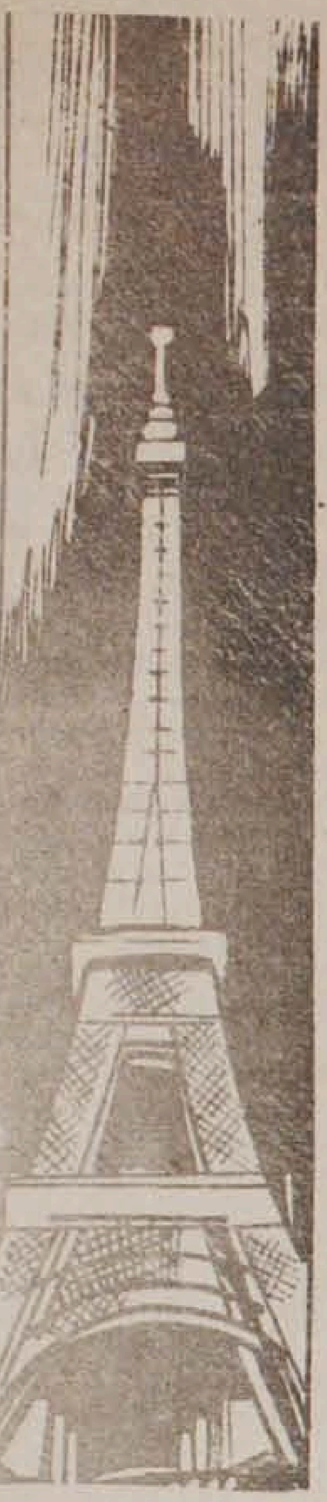

Ֆրանսիահայ գաղութը անցյալի մտավորականներ շատ է տվել: Բոլորս գիտենք, լսել ենք և հիացել Անրի Թրոայայի, Շառլ Ազնավուրի, Անրի Վեռնոյի, Միշար Մելանյանի և ուրիշների արվեստով: Սակայն հայրենիքում քչերն են ճանաչում Մարսելից ոչ հեռու, փոքրիկ Գապ քաղաքի բնակիչ Թագվոր Թագվորյանին: Պատմաբան, գրականագետ, գրող և ճանապարհորդ Թագվորյանն իր կյանքը նվիրել է Հայաստանի և հայ ժողովրդի պատմությունը օտարներին, մասնավորապես՝ ֆրանսիացիներին, ներկայացնելու գործին: Թ. Թագվորյանը հեղինակ է բազմաթիվ գրքերի, ուղեգրությունների, մամուլում տպագրված հոդվածների: Վերջերս նա ընթերցողներին ուրախացրեց «Անի, Աղթամար» շքեղ հրատարակված, գունավոր լուսանկարներով կազմված իր նոր գրքով, որն ասես հրատարակվեց հիշտ ժամանակին, երբ Ֆրանսիայում մեծացել է հետաքրքրությունը հայ պատմության, արվեստի ու մշակույթի նկատմամբ: Հայ ճարտարապետությանը, նրա պատմական կոթողներին նվիրված երևույթներն ու ցուցահանդեսներն այլևս եզակի չեն Ֆրանսիայի մայրաքաղաքում: Եվ այդ մեծ հետաքրքրությունը բավարարելու մի կարևոր ազդակ է Թագվորյանի գիրքը: Մանրամասն խոսելով քրիստոնեական ճարտարապետության երկու համաշխարհային արժեքների մասին, Թագվոր Թագվորյանն անդրադառնում է պատմությանը, նաև ընթերցողին փոխանցելով իր անմիջական տպավորությունները, որոնք ստացել է Անի և Աղթամար այցելության ժամանակ: Իր հետաքրքիր ուղեգրությունները, պատմական և փաստագրական հարուստ բովանդակությամբ նրա գրքերն արժանացել են ֆրանսիական գիտական հասարակայնության ուշադրությանը, որի շնորհիվ էլ նա դարձել է Այլյան ակադեմիայի անդամ: Կուզենի հիշատակել նաև հեղինակի մյուս գրքերը, որոնք գեղարվեստական հանույք պիտի պատճառեն ընթերցողին. «Արմենուշ», «Գրիգոր», «Հայաստանի պատմությունը», «Հայերը», «Հայաստան», ֆրանսերեն-հայերենի խոսակցական բառարան և այլն: Նաև նշեմ ընթերցողներին մի կարևոր հանգամանք ևս. Թագվոր Թագվորյանի բոլոր գրքերը հրատարակված են հայերեն և ֆրանսերեն:

Ֆրանսիական «Մոնդ» թերթը բարձր է գնահատել մեր հայրենակցի գործունեությունը, մասնավորապես մի ամբողջ էջ նվիրելով նրան՝ «Անին՝ հազար տարի հետո» խորագրով:

Կուզեի ավարտել թղթակցությունս մի հատվածով Թագվոր Թագվորյանի հրապարակումներից.

«Ֆրանսիացիք, որոնք կը հետաքրքրուին Անիին անցեալով, շատ ծանօթ են լեզուաբան Էօժէն Պոռեի քերթողական բացագանչութեան: 1836-ին, ֆրանսական կառավարութիւնը զինքը ուղարկած էր, որպեսզի ուսումնասիրէ ճարտարապետական արժէքները: Պոռե վերլուծելով դեռ մնացած արձանագրութիւնները, այսպէս կը ներկայացնէ իր հիացումը և յուզմունքը. «Անին զարմանալի տարողութիւն ունեցող քաղաք մըն է, ով որ սրտի աչքերով նայուածք կը նետէ անոր քարակերտ հիմքերին, զինքը բանաստեղծ կը դարձնէ...»:

ԱՆԻ ՖՆԴԻԿՅԱՆ
(Հեռախոսով. Փարիզից՝ «Նպատակի» համար)

Le Monde
DECOUVERTE
Ani, mille ans après

Հոլիվուդն առավոտից մինչև մայրամուտ

Մեր վերջին հանգրվանը

ԱՐԹՆԱՑԱ տոթից: Լոսանջելեսյան սովորական շոգին ավելացել էր ծուխը: Այգու վրա, ասես երևանյան փետրվարին, ծյան փաթիլների նման իջնում էր մոխիրը: Կալիֆորնիայում սկսվել էր հրդեհների շրջանը: Այս անգամ անտառներից՝ բացի կրակը չխնայեց բազմալեզու, մարդաշատ քաղաքի ամբողջ թաղամասեր: Մարդկանց ու միլիոնավոր հեռուստադիտողների աչքի առաջ մոխիր դարձան Փասադենայի, Լավինա Բիչի, Ալթադենայի, Լոնգ Բիչի. Ալթադենայի ամբողջ բնակելի զանգվածներ: Կրակը հասավ նույնիսկ Գլենդելի սարալանջը: Հազարավոր մարդիկ, ընտանիքներ էվակուացվեցին տագնապալի գոտուց: Եղան և զոհեր:

Իսկ Հոլիվուդն ապրում էր սովորական կյանքով: Առավոտյան մայթին իր առևտրական սփռոցն էր բացում մեքսիկուհին, սկսվում էր առևտուրը հայերի ու հրեաների խանութներում, իրենց անկյուններն էին հավաքում Սանսեթի ու Սանտա Մոնիկայի հոմլեսները, խնամքով փաթաթում էին, ցցում շալակներն ու վզերից կախում իրենց հսկա այցեքարտերը. «Ես անգործ, անտուն հոմլես եմ, տվեք ինձ 2 դոլար»: Ու թեպետ փողոցներում գիշերողների համար այստեղ կա անվճար և՛ կացարան, և՛ տաք ճաշ, բայց հոմլեսները բարձր են գնահատում իրենց անկախությունը:

Կար ժամանակ, երբ աշխարհի բոլոր անկյուններից Լոս Անջելեսի Հոլիվուդ թաղամաս ու Հոլիվուդ պողոտա էին գալիս կինոարվեստի սիրահարները: Նրանք դիտում էին կիլոմետրերով ձգվող փողոցի մայթերին դրոշմված կինոաստղերի անունները, հիանում էին մոմե արձանների թանգարանով, հուշանվերներ գնում Պրեսլիի ու Մոնրոյի դիմանկարներով, մետալիստների ու պանկիների մասնագիտացված խանութներից: Հիմա Հոլիվուդ կարելի է գնալ մինչև մայրամուտ: Մութն ընկնելուն պես ողջ թաղամասն օկուպացնում են հոմլեսները, թմրամոլները, ցավագարները: Զգուշացեք, նրանց հետ կատակելը խիստ վտանգավոր է:

Իմ ուշադրությունը գրավեց Հոլիվուդին ոչ բնորոշ մաքուր ու խաղաղ մի փողոց՝ Նորմանդի: Դիմացս 5—6 հարկանի խաղաղ մի տուն է ու...[illegible]: Հանգստանալու հիանալի անկյուն: Նստում եմ: Կողքս տարեց մի կին, որը հավանական է ձանձրույթից զրուցակից էր փնտրում, միանգամից զրույցի հրավիրեց ինձ ու, առանց պարզելու իմ ով լինելը, դիմեց հայերենով.

— Մարդ կփնդրե՞ս... Վաղուց եզար, թե նոր ես եզել...

— Նոր,— պատասխանում եմ,— մի ամիս կլինի:

— Բարզ է, մինչև ձերինների գալը հոս կարգին բադիվ ու հարգանք ունեինք: Եզար սպանություններ, գողություն ու կեղծիքներ բերիք Երևանեն: Մեր բադիվն ալ գետնովը տվիք...

— Իսկ դուք որտեղի՞ց եկաք, տիկին...

— Ես ալ Երևանից, բայց ծնունդով Բեյրութից եմ: Ամբողջ կյանքս Երևան մաշեցի: Մեզ հոն աղբար կըսեին, հոս եզանք քիչ մը շունչ առինք, հոս ալ հայ կըսեն մեզի...

— Դրանից դուք վիրավորվո՞ւմ եք...

— Միայն վիրավորական չէ, հայ ըլլալը հանցանք է՝ գողություն... խաբեություն...

Ուզում էր շարունակել, ընդհատեցի.

— Դուք էլ գողություն ու բռնություն բերիք հոս, տիկին, չէ որ ասացիք, թե ամբողջ կյանքը Երևանում եք մաշել...

— Ինչ գիտնամ: Ամեն դեսակի մարդ կա, լավն ալ, վատն ալ: Սնուկներ, մեքսիկներ, անոնք ալ մերիններու նման գեշ-գեշ բաներ կընեն...

Պարզ է. իմ զրուցակից տիկինը Երևանում գեշ-գեշ բաներ չի սովորել, իսկ մյուսները (իրենից բացի) սովորել են ու գցել հայի պատիվը:

Իսկ հայեր այստեղ շատ կան. «բնիկ» ամերիկացիներ, մշտական բնակության գնացածներ ու... անլեգալ հայեր:

Ասենք ուղղակի. բնիկներն արդեն ամերիկացի են, օգտվում են այդ հարուստ, մեծ երկրի բոլոր բարիքներից և իրենք էլ մասնակցում դրանց ստեղծմանը: Վերջերս մշտական բնակության մեկնածները վայելում են ամերիկյան նպաստը: Անտանելի է անլեգալ հայերի վիճակը, թեպետ օրեցօր տարբեր օղուղիներով նման հայերի նորանոր զանգվածներ են ժամանում Կալիֆորնիա:

Այսօր, Լոս Անջելեսի բազմաթիվ թաղամասերում կտեսնես շենքերի առաջ, ուղղակի մայթեզրերին նստած մեր հայրենակիցների՝ անորոշ, պաղ հայացքներով, անգործ ու անհեռանկար: Որևէ օտարականի են սպասում, որ խոսեն, կյանքը մի քիչ հետաքրքիր դարձնեն:

Մոտենում եմ.

— Ես փնտրում եմ պարոն Ավետիքին, կարո՞ղ է ճանաչում եք, այս կողմերում է ապրում:

Միանգամից բոլորը ոտքի են ելնում.

— Հայաստանի՞ց եք...

— Տուրի՞ստ, թե մշտական...

— Ես ձեզ Երևանից եմ ճանաչում, մի՞թե մշտական եք եկել:

Չորս կողմից՝ հարցերի տարափ... ու չտալ բացատրում եմ. մշտական չեմ եկել, գործով, փնտրում եմ պարոն Ավետիքին: Կանչում են: Հետո հայացքներով ուղեկցում մեզ մինչև տուն և գոհ, որ այդ օրը մի օգտակար գործ արեցին, մի մարդ տեսան, գնում են իրենց կացարանները: Մեծամասամբ ապրում են մենակ, կան և ընտանիքներով: Բայց դարձյալ մենակ են: Երիտասարդներն արևածագին գնում են տնից ու վերադառնում կեսգիշերին: Իսկ անհա նախկին հայաստանցի ծերերը, ձեռքները խաչած նստում են հեռուստեսիլի առաջ, դիտում հայկական «թելեժամը», նստած ննջում, նստած քնում, առավոտյան հանդիպում բախտակիցների հետ ու ծայր է առնում սովորական, ամեն օր կրկնվող զրույցը.

— Նպաստը 25 դոլարով կտրեցին...

— Առավոտ բիլերը եկան. ձեռքս կոտրվեր փոստը չբացեի. 200 դոլար միայն ջրի համար, որտեղից վճարենք, տե՛ր Աստված...

— Իմացա՞ք, Գոգոն վթար է տվել, ճակատին մի թույլ քերծվածք ունի: Գոնե կարգին վնասվեր, եթե վերքը խորը լիներ կամ ուղեղի ցնցում ստանար, 15 հազար կշահեր ինշուրանսից:

— Կողի ոսկորն ավելի թանկ է: Ոսկորը կոտրեր՝ մինչև 20—25 հազար կշահեր: Է՜հ, հային ով է բախտ տվել:

Զրույցը միանգամից փոխվում է.

— Հերն անիծեմ, գազը նորից պայթեցրել են, լույս չունեն, հաց չունեն, ոնց են ապրում Երևանում: 20 դոլար ուղարկեմ, յոլա գնան:

Որպես կանոն զրույցն ավարտվում է «քաղաքագետի» եզրակացությամբ. մի 5 օրով Հայաստանն ինձ տան, դրախտի կվերածեմ: Ու ծրագիրն էլ է հրապարակում. այսինչ նախարարին կհանի, այնինչին կնշանակի, այս երկրից մեկ ու կարգ կբերի, այն երկրից՝ պտուղ ու բանջարեղեն: Ահա և դրախտ:

Եվ քանի որ դրախտի չափանիշը մեր հայրենակիցների համար Լոս Անջելեսն է, վերադառնանք նորից Լոս... Նույն պահին, նույն քաղաքի մեկ այլ թաղամասում իրենց ճակատագիրն են փորձում Հայաստանից փախած երիտասարդները: Սանտա Մոնիկայի խանութներից մեկում, ծխախոտ առնելիս, վաճառողը ցույց է տալիս բակը. այսինքն՝ վաճառքը այնտեղ է: Իսկ բակում երեք հաղթանդամ լոռեցիներ, ուղղակի մեքենայի միջից «գլի» ծխախոտ են վաճառում՝ կես գնով:

— Բա՜, ընկեր ջան, սրան Ամերիկա կասեն,— ծիծաղում են իմ զարմանքի վրա: Իսկ ես զարմանում եմ, թե այս վտանգավոր տղաներն ինչու են եկել Ամերիկա, երբ առանց վախի, աջ ու ձախ նայելու, «գլի սիգարեթ» ծախելով Վանաձորում ավելի լավ կարող էին ապրել: Այս մի քանիսը կապվել են ծխախոտ վաճառող մաֆիայի հետ: Մյուսնե՞րը...

Մի կիսախարխուլ բարակի վրա կախված է հայտարարություն. «Տալիս եմ վարձով, շատ էժան»: Դիտում ենք չորս կողմը. չէ՛, ուրիշ կացարան չկա, վարձով տրվում է [illegible] հյուղակ հիշեցնող այդ տնակը և պատահական չէ, որ հայտարարությունը գրված է հայերենով: Ո՛չ սևամորթը, ո՛չ մեքսիկացին, ո՛չ պուերտոռիկացին կամ մեկ այլ մարդ, այդ հյուղակին չի մոտենա: Նույնիսկ անտուն հոմլեսը կգերադասի Բևեռլի Հիլսի ու Վիլշերի մի շքեղ խանութի մուտքը, քան նման տնակ:

(Շարունակելի)

Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ
Երևան-Լոս-Անջելես-Երևան

Ֆրանսիական Նիս քաղաքի բնակիչ, սփյուռքահայ հասարակական գործիչ Հովհաննես Չիլինկիրյանին գիտեն շատերը: 1915 թվականին նահատակված բանաստեղծ Ռուբեն Սևակի զարմիկը մեծ աշխատանք է կատարել բանաստեղծի գրական ժառանգությունը հավաքելու, հրատարակելու գործում: Վերջերս նա մեր խմբագրությանը տրամադրեց անվանի բանաստեղծի երկու հազվագյուտ լուսանկարները, իսկ ստորև տպագրված Ռուբեն Սևակի խոսքը վերցրել ենք Հովհաննես Չիլինկիրյանի «Ռուբեն Սևակ և «Փրցուելիք ուղեղներ» գրքից:

ՌՈՒԲԷՆ ՍԵՒԱԿ

ԳԻՇԵՐՆ ԻՋԱՎ

Գիշերն իջաւ անամպ, անհուն,
Բիւր բիւրեղէ ի՜նչ նուրբ անուն
Տալ անուրջի այս սուրբ
պահուն:
— Ա՜խ, ապրելո՜ւ
երջանկութիւն...:

Կ'անէանայ նաւն հեռակայ.
Լիճն երազ մ'է, կայ ու չըկայ.
Ջուրի շշունջն է յոկ վըկայ,
— Շշնչելո՜ւ երջանկութիւն...:

Վերն հազար աստղ, վարն
հազար լոյս.
Կիսաստուերին մէջ հոգելոյզ
Կը խոսակցին քար, վըտակ,
բոյս.
— Ա՜խ, իրերո՜ւ
երջանկութիւն...:

Ու կը ձայնէ մատուռն յստակ:
— Սա ծերունի ծառերուն
տակ,
Այս քաղցրութեան մէջ
բովանդակ
Քարանալո՜ւ երջանկութիւն...:

«Նպատակը» հայտնում է, որ հումանիտար օգնության, բարեգործական առաքելությունների, զոհվածների հուշարձանների բացման, հայրենական պատերազմում զոհված զինվորների և հայ ազատամարտիկների հիշատակին նվիրված միջոցառումների հայտարարությունները հրապարակվում են անվճար:

ՄՐՑՈՒՅԹ

ՀՀԳԱԱ քիմիական և երկրաբանական գիտությունների բաժանմունքը հայտարարում է մրցույթ՝ Ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտի տնօրենի թափուր պաշտոնի համար:

Տնօրենի պաշտոնում թեկնածուների առաջադրման իրավունքը համաձայն ընդունված կարգի, պատկանում է ՀՀԳԱԱ բաժանմունքի բյուրոյին, ինստիտուտի գիտական խորհրդին, բուհերի գիտական խորհուրդներին, ԳԱԱ անդամներին:

Թեկնածուների առաջադրման վերաբերյալ առաջարկություններն անհրաժեշտ է ուղարկել մեկ ամսվա ընթացքում, հետևյալ հասցեով. 375019, ք. Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պող. 24, 47 սենյակ, քիմիական և երկրաբանական գիտությունների բաժանմունք:

ՀՀԳԱԱ ՔԵԳԲ

Միացյալ համարը

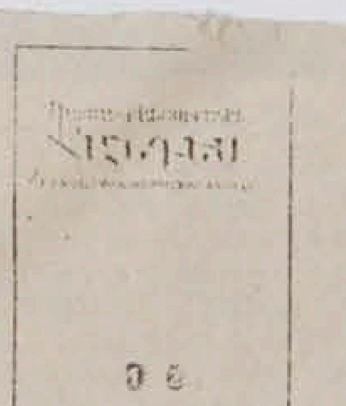

1993 թվականին «Պատմաբանասիրական հանդեսն» ունեցավ թիվ 1—2 միացյալ համար: Թղթի, հրատարակչական-տպագրական բարդությունների և դժվարությունների հետևանքով եռամսյա պարբերականությունը խանգարվեց, սակայն սույն միացյալ համարի հարուստ բովանդակությունը մի տեսակ [illegible] ընդգրկումներին:

Համարի հոդվածները, հաղորդումները, հրապարակումները, գրախոսությունները, հոբելյանական տարեթվերի և [illegible], պաշտոնական բաժինների նյութերը և այլն, համոզված կարելի է ասել, արտացոլում են այսօրվա գիտական-հոգևոր կյանքի, գերդժվարին պայմաններում մեր հայագետների տքնաջան աշխատանքի: Պատկառազդու պարբերականն իր հիմնադրման օրվանից՝ 1958 թվականից սկսած լույս է ընծայվել հեղինակային ուշագրավ կազմի՝ լեզվաբանների, պատմաբանների, ազգագրագետների, գրականագետների, արևելագետների, կովկասագետների, ճարտարապետության տեսաբանների և պատմաբանների բոլորանվեր գիտահետազոտական գործունեության շնորհիվ: 1993 թվականին տպագրված միացյալ համարը բացվում է ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի ակադեմիկոս Գ. Բ. Ջահուկյանի «Հունաբան [illegible] և նրա մշակած նախադասությունների համակարգը» հոդվածով:

Խորենացիագիտություն տասնամյակներ շարունակ կայուն տեղ է ունեցել հանդեսում և եթե նրա բոլոր հրապարակումներն ամփոփենք, ապա կկազմի ստվարածավալ մեծադիր հատոր. այս անգամ այն ներկայացված է երկու նյութով՝ Լևոն Զեքիյանի (Վենետիկ) «Նորից Մովսես Խորենացու «Պատմության» մասին» և Գ. Ս. Մուրադյանի «Մովսես Խորենացու «Պատմության» լեզվի հունաբան շերտը» հոդվածներով:

«Նորահայտ բառեր հայերեն ձեռագրերի XIV—XV դդ. հիշատակարաններում» հոդվածի հեղինակն է բանասիրական գիտությունների դոկտոր Ալ. Ս. Մարգարյանը, իսկ «Սոցիալական տերմինները Արևմտյան Հայաստանում (19-րդ դ.—20-րդ դարի սկիզբ)» հոդվածինը՝ պատմական գիտությունների դոկտոր Ա. Ս. Համբարյանը (դա շարունակությունն է «Պատմաբանասիրական հանդեսի» 1992 թվականի թիվ 2—3-ում տպագրված նրա ուսումնասիրության): Ժ. Հ. Անանյանն հանդես է եկել «Հայ առևտրական կապիտալը Ռուսաստանում (18-րդ դարի վերջ—19-րդ դարի սկիզբ)» ռուսերեն հոդվածով:

Ուշադրության է արժանի, Տիգրան Տիգրանյանի (Լոնդոն) «Անգլիական արխիվային վավերաթղթեր Կարնո «Պաշտպան Հայրենյաց» կազմակերպության մասին» հաղորդումը, որը նոր լույս է սփռում հայ ժողովրդի պատմության 19-րդ դարավերջի որոշ իրադարձությունների վրա: Իսկ Մայքլ Աթոունի (Լոնդոն) հոդվածը ներկայացնում է Երուսաղեմի նորահայտ հայերեն արձանագրությունները:

Գրականագիտությունը ներկայացված է Մելիքսեթ Մելքոնյանի «Հովհաննես Թումանյանի «Աղավնու վանքը» լեգենդը (մի քանի աղբյուրների և զուգահեռների մասին)» ուսումնասիրությամբ:

Մ. Մ. Հասրաթյանի «Հայ-բյուզանդական ճարտարապետական առնչությունները վաղ միջնադարում (միանավ բազիլիկների օրինակով)» և ճարտարապետության դոկտոր Վ. Մ. Հարությունյանի «Հայկական ճարտարապետության մեծ երախտավորը (Նիկոլայ Տոկարսկու ծննդյան 100-ամյակի առթիվ)» հոդվածները վկայությունն են «Պատմաբանասիրական հանդեսի» էջերում ճարտարապետության պատմության և տեսության սկզբունքային և հետևողական լուսաբանության և զարգացման:

[illegible] «Պատմաբա[illegible]նդեսի» գլխա[illegible] Մ. Գ. Ներսիս[illegible]րակել է «Խրիմ[illegible]կի դիմումը Նիկոլայ Երկրորդին (1907 թ.) և արխիվային այլ նյութեր հայկական հարցի ու հայ կամավորական շարժման մասին (1912—1915 թթ.)» փաստաթղթերը՝ մեկնաբանություններով:

1993 թ. կյանքից հեռացավ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի տնօրեն, պատմական գիտությունների դոկտոր, անվանի հնագետ, պատմաբան Գևորգ Արտաշեսի Տիրացյանը: Տըպագրված է մահախոսական:

ԳՈՎԱԶԴ

Հանրապետության անձավաբուժական հիվանդանոցը (Աղի կոմբինատ) ստացել և բաշխում է արտասահմանյան կաթի փոշի 7-ից 14 տարեկան այն երեխաներին, ովքեր գտնվում են հիվանդանոցում դիսպանսեր հաշվառման մեջ: Կաթի փոշին ստանալու համար երեխաներին պետք է ներկայացնել հերթական դիսպանսեր ստուգման և հենց տեղում ստանալ հումանիտար օգնությունը: Ընդունելություն՝ ժամը 9-ից 15-ը:

Հիվանդանոցը տեղեկացնում է հանրապետության բնակչությանը. եթե ձեր երեխան տառապում է աստմատիկ հիվանդությամբ, դուք ևս կարող եք օգտվել հումանիտար նշված օժանդակությունից, այսինքն ստանալ կաթի փոշի, եթե երեխային ներկայացնեք դիսպանսեր ստուգման:

Հիշեցնում ենք հիվանդանոցի հասցեն. Աճառյան փող. № 2 փակուղի, շենք 4 (Աղի կոմբինատ), Անձավաբուժական հիվանդանոց: Հեռախոսներ՝ 621700, 621730

Տնօրեն՝ Լավրենտի ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ
Գլխավոր խմբագիր՝ Ռաֆայել ՂԱԶԱՆՉՅԱՆ
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ.
Խիկար ԲԱՐՍԵՂՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Գալուստ ԳԱԼՈՅԱՆ, Գևորգ ՂԱՐԻԲՋԱՆՅԱՆ, Վլադիմիր ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ (գլխավոր խմբագրի տեղակալ), Լորիս ՔԱԼԱՇՅԱՆ:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍՑԵՆ. Երևան —19, Մարշալ Բաղրամյան 24 բ, հեռախոս՝ 22-44-26: Դասիչ՝ 69238, Գրանցման վկայական 212:

Թերթը տպագրվել է ՀՀ կառավարության «Պարբերական» հրատարակչությունում: Հասցեն՝ Արշակունյաց 2: Ստորագրված է տպագրության 20.01.1994 թ.